

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ МОЛИЯ ИНСТИТУТИ

«Иқтисодий география ва экология» кафедраси

**Бакалавриат йўналишларида ўқитиладиган
фанлардан ишчи ўқув дастурлари
тўплами**

Тошкент-2005

«Иқтисодий география ва экология» кафедрасида бакалаврият йўналишларида ўқитиладиган фанлардан ишчи ўқув дастурлари тўплами, Т,: Молия нашриёти. 2005.-48 б.

Ушбу дастурлар тўпламига институтда тайёрланадиган бакалаврият йўналишларида «Иқтисодий география ва экология» кафедраси томонидан ўқитиладиган фанларнинг ишчи ўқув дастурлари киритилган.

Мазкур дастурлар тўплами Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 343-сонли “Олий таълимнинг Давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори, ҳамда Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан 2002 йил 28 февралда тасдиқланган “Бакалаврият йўналишлари ва магистратура мутахасисликларининг давлат таълим стандартлари” талаблари ҳамда Вазирликнинг 2004 йил 16 августдаги «Олий таълимнинг бакалаврият босқичини янги таҳрирдаги наъмунавий ўқув режаси билан таъминлаш тўғрисида»ги 199-сонли буйруғи асосида тузилган.

Мазкур дастурлар тўплами «Иқтисодий география ва экология» кафедраси профессор-ўқитувчиларининг йиғилишида муҳокама қилинган ва нашрга тавсия етилган. (2005 йил 12 май, 17-сонли баённома)

Кафедра мудир

доц. Ш.Азимов

Мазкур ишчи ўқув дастурлари тўплами Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг Тошкент Молия институти қошидаги Олий ўқув юртлараро илмий-услубий Кенгашида муҳокама етилган ҳамда нашрга тавсия қилинган (2005 йил 4 июл, 5-сонли баённома)

Кенгаш раиси

А.Ваҳобов

**“Иқтисодий география”
фанидан ишчи ўқув дастури**

“Иқтисодий география” фанидан ишчи ўқув дастури

**Олий таълимнинг 5340000 «Бизнес ва бошқарув» ҳамда
5140900 “Ўқитувчилар тайёрлаш ва педагогика фани”
таълим соҳасидаги:**

- 5140900-** Касб таълими (бухгалтерия ҳисоби ва аудит);
- 5340100-** Иқтисодиёт (статистика);
- 5340200-** Менежмент (иқтисодиёт соҳалари);
- 5340600-** Молия;
- 5340700-** Банк иши;
- 5340800-** Солиқлар ва солиққа тортиш;
- 5340900-** Бухгалтерия ҳисоби ва аудит;
- 5341200-** Инвестисияларни молиялаштириш;
- 5341300-** Суғурта иши бакалавриат таълими йўналишлари учун.

«Иқтисодий география» фанидан ишчи ўқув дастури

Тузувчилар Доц. Азимов Ш.
:
Катта ўқит. Абдулқосимов
И.
Тақризчи: и.ф.д., проф. Абирқулов Қ.
и.ф.н., доц. Асиллов Х.

«Иқтисодий география» фани институтда тайёрланадиган барча бакалаврият таълим йўналишларида мазкур ишчи ўқув дастури асосида ўқитилади. Мазкур дастур Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан 2002 йил 28 февралда тасдиқланган “Бизнес ва бошқарув” таълим соҳасидаги барча бакалаврият йўналишлари Давлат таълим стандартлари талабларига мос равишда ишлаб чиқилган. Дастурда:

- Иқтисодий географиянинг замонавий назарий масалалари;
- Жаҳон мамлакатларининг ижтимоий- иқтисодий тфвсиви;
- Ўзбекистон Республикасининг табиий, иқтисодий, демографик салоҳияти каби «Иқтисодий география» фанининг фундамнтал бўлимларидан талабаларга йетарли даражада билимлар бериш назарда тутилган.

Мазкур дастур «Иқтисодий география ва экология» кафедрасининг 2005 йил 12 майдаги йиғилишида муҳокама қилинган ва фойдаланишга тавсия етилган.

Кафедра мудир

доц. Ш.Азимов

Тошкент Молия институти, 2005

**1. “Иқтисодий география”
фани мавзулари ва улар бўйича машғулот турларига ажратилган
соатлар ҳажмининг тақсимоти**

№	Фан мавзуларининг номи	Ж ам и со ат ла р	Барча бакалавриат йўналишларида		
			Ма ъру за	Амал ий машғ улот	Муст ақил иш
1	«Иқтисодий география» фанининг объекти, предмети, тадқиқот усуллари ва вазифалари	6	2	2	2
2	Иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш шароитида ишлаб чиқаришни ҳудудий ташкил етиш ва ривожлантириш қонуниятлари, шакллари ҳамда омиллари	8	2	2	4
3	Ҳозирги замон дунё сиёсий ва иқтисодий харитаси	8	2	2	4
4	Дунё аҳолиси географияси	6	2	2	2
5	Дунё хўжалиги географияси. Дунё саноати.	6	2	2	2
6	Дунё қишлоқ хўжалиги географияси	6	2	2	2
7	Дунёнинг регионал тавсифи	8	2	2	4
8	Мустақил Давлатлар Хамдўстлиги мамлакатларига умумий тавсиф	6	2	2	2
9	Марказий Осиё давлатларига умумий тавсиф	6	2	2	2
10	Ўзбекистоннинг табиий ресурс салоҳияти, улардан оқилона фойдаланиш, муҳофаза қилиш ва такрор ишлаб чиқариш	8	2	2	4
11	Ўзбекистон аҳолиси ва меҳнат ресурслари, уларнинг бандлик муаммолари	8	2	2	4
12	Ўзбекистон хўжалигига умумий таъриф. Ўзбекистон саноати	8	4	2	2
13	Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги	8	2	2	4
14	Транспорт ҳамда инфраструктура тармоқларининг ривожланиш ва жойлашиш хусусиятлари	8	2	2	4
15	Ўзбекистоннинг ташқи иқтисодий алоқалари	6	2	2	2
16	Ўзбекистонни иқтисодий географик раёнлаштириш	6	2	2	2
17	Ўзбекистоннинг иқтисодий раёнларига қиёсий тавсиф	8	2	4	2
Жами		120	36	36	48

2.Маъруза машғулоти мавзулари (жами 36 соат)

1-мавзу: «Иқтисодий география» фанининг объекти, предмети, тадқиқот усуллари ва вазифалари (2 соат)

Иқтисодий географиянинг тармоқ ва мамлакацхунослик, ҳудудий ва конструктив йўналишлари. Фандаги дифференциациялашув ва интеграциялашув жараёнлари. Асосий илмий концепсиялари ва уларнинг мазмуни: иқтисодий раёнлаштириш, ҳудудий ишлаб чиқариш мажмуалари, энергия ишлаб чиқариш сикллари, иқтисодий географик ўрин ва бошқалар. *Иқтисодий-географик ва комплекс географик тадқиқотлар.*

Иқтисодий географияни табиий ва иқтисодий фанлар тизимидаги ўрни. Унинг иқтисодий назария, макроиқтисодиёт, регионал иқтисод, тармоқлар иқтисоди, табиий география, экология, картография, демография, иқтисодий тарих ва бошқа фанлар билан алоқалари.

Иқтисодий географиянинг тармоқларга бўлиниши: умумий, тармоқлар, табиий ресурс, хизмат кўрсатиш географиялари. Аҳоли географияси. Сиёсий география. Иқтисодий картография ва бошқалар.

Иқтисодий география фанининг тадқиқот услублари. Умумий, географик, иқтисодий услублар ва йўналишлар. Иқтисодий-географик таҳлил, иқтисодий-статистик таҳлил, таққослаш, гуруҳлаш, иқтисодий-математик моделлаштириш, иқтисодий-географик башорат қилиш (прогноزلаш), картографик услублар. Ҳудудий тизимлар тармоқлар тузилишларини тадқиқ етиш.

Иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг сифат босқичида иқтисодий география фанининг асосий вазифалари. Иқтисодчи мутахассисларнинг географик фикрлаши ва тафаккурини кучайтириш. *Иқтисодиётни ривожлантиришнинг ҳудудий (минтақавий) муаммолари.*

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 4, 5, 6, 11, 12, 14, 17, 21, 28, 29

**2-мавзу: Иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш
шароитида ишлаб чиқаришни ҳудудий ташкил етиш ва
ривожлантириш қонуниятлари, шакллари ҳамда омиллари
(2 соат)**

Ишлаб чиқаришни ҳудудий ташкил етиш ҳақида тушунча. Ишлаб чиқаришни ташкил етиш қонуниятлари: ишлаб чиқаришни ҳудудий оқилона ташкил, мажмуали ривожлантириш, ихтисослаштириш ва кооперасиялашуви, ҳудудий бир текис жойлаштириш қонуниятлари.

Ишлаб чиқаришни ҳудудий ташкил етилиш шакллари (мужассамлашув (концентрация), ихтисослашув, кооперация ва комбинатлашув) га таъриф.

Ишлаб чиқариш кучларини жойлаштириш омиллари тўғрисида тушунча. Ишлаб чиқаришни жойлаштиришнинг бозор, техник-иқтисодий, табиий, тарихий, ижтимоий-сиёсий омиллари.

Кўп аспекти ва комплекс (мажмуали) омиллар, динамиклик, инерциялик, ҳудудийлик, ижтимоий (аҳоли ва меҳнат ресурслари)лик, уларнинг таърифи. Ишлаб чиқариш кучларига таъсир кўрсатадиган омиллар (ишчи кучи, хом ашё, ёқилғи ва энергия, капиталнинг мавжудлиги, ташиш баҳолари (тарифлар), инфраструктуралар). Хом ашё, ёқилғи-энергетика, меҳнат ресурслари, тайёр маҳсулот истеъмоли раёнларининг саноатнинг жойлашишига таъсири даражаси. Қишлоқ хўжалиги, рекреация, инфраструктура ва бошқаларнинг жойлашишига таъсир етадиган омиллар.

Ишлаб чиқариш кучларини жойлаштириш тамойиллари. Тамойилларнинг тарихан ўзгарувчанлиги. Тармоқлар ва регионлар ривожланиш концепсиясида ички ва ташқи рақобат муҳитини, бозор талаблари ва таклифларини ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқаришни жойлаштириш.

Бозор иқтисодиёти шароитида регионал ишлаб чиқариш кучларини ривожлантиришни такомиллаштириш муаммолари.

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 16, 17, 21, 22, 28, 29

3-мавзу: Ҳозирги замон дунё сиёсий ва иқтисодий харитаси (2 соат)

Дунё сиёсий ва иқтисодий харитаси тўғрисида тушунча. Дунё сиёсий харитаси – тарихий даврларнинг кўзгуси.

“Давлат ҳудуди”, “ҳудудий сувлар”, “ички сувлар”, “давлат чегараси”, “суверенитет”, “сиёсий мақом”, “идора бошқарув шакллари”, “суверен”, “унитар, федератив давлат”, “халқаро иқтисодий муносабатлар”, “еркин иқтисодий зона (минтақа)” тушунчаларининг маъно ва мазмуни.

Дунё сиёсий ва иқтисодий харитаси шаклланишининг асосий босқичлари.

Қадимги дунё, ўрта асрларда дунё сиёсий ва иқтисодий харитаси. Турон-Туркистон замини халқларининг Осиё ва Йеуропа билан алоқалари. Буюк Ипак йўли ва унинг аҳамияти. ХИВ аср бошида Темур давлати. Темурийлар давлатининг инқирози, унинг сабаби ва оқибатлари.

Буюк географик кашфиётлар ва Йеуропа мустамлакачилик босқичининг бошланиши. Мустамлакачилик империяларининг пайдо бўлиши. Буюк Британия, Франция, Германия, Россия империялари ва бошқалар. ХВИ-ХИХ асрда дунё сиёсий ва иқтисодий харитаси.

Биринчи жаҳон уруши арафасида ва ундан кейин дунё сиёсий харитасида юз берган ўзгаришлар, *жаҳон бозори ва жаҳон хўжалигининг шаклланиши*. Октябр тўнтариши ва дунёнинг икки тизимга бўлиниши.

Иккинчи жаҳон уруши ва дунё сиёсий харитасида юз берган ўзгаришлар. Социализмнинг жаҳон тизимига айланиши ва унинг оқибатлари. Империализм мустамлакачилик тизимининг йемирилиши.

СССР ва социалистик тизимнинг парчаланиши ва янги мустақил давлатларнинг пайдо бўлиши.

Халқаро муносабатларда янги даврнинг бошланиши ва дунё сиёсий харитаси. Муносабатларни соғломлаштириш, қуролсизланиш ва ҳамкорлик. Европа муаммолари. “Умумевропа уйи” концепсияси. Дунёнинг регионал муаммолари. Регионал можаролар, уларнинг сабаблари оқибатлари, уларни тинч йўл билан ҳал етиш муаммолари.

Халқаро иқтисодий муносабатлар ва дунёнинг иқтисодий харитаси. “Шимол-Жануб” муносабатлари. БМТнинг “Янги халқаро иқтисодий тартиб” дастури. “Шарқ-Ғарб” муносабатлари. Дунё мамлакатларининг ташқи иқтисодий алоқаларида радикал ислохотларини амалга ошириш. Еркин иқтисодий зоналарни барпо етиш. Дунё мамлакатлари иқтисодий муносабатларини такомиллаштириш муаммолари.

Дунё мамлакатларнинг давлат тuzуми. Республика ва монархия бошқарув шакллари. Маъмурий-ҳудудий тuzилишнинг асосий шакллари. Унитар ва федератив давлатлар.

Адабиётлар рўйхати 1, 3, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 16, 18, 20, 21, 22, 24

4-мавзу: Дунё аҳолиси географияси (2 соат)

Аҳоли ва у билан боғлиқ муаммоларни ўрганишнинг аҳамияти. Аҳоли жамият тараққиётини ҳаракатга келтирувчи омил. Аҳоли рўйхати, аҳолининг қайта тикланиши, “демографик портлаш”, “демографик бўҳрон (кризис)”, “аҳоли ортиқчалиги”, “иқтисодий фаол аҳоли”, “етнос”, “аҳоли миграцияси”, “аҳоли яшайдиган жой тизимлари”, “урбанизация”, “демографик сиёсат” тушунчаларининг мазмуни.

XX асрда аҳоли сонининг ўсиши. Дунё мамлакатларининг демографик сиёсати. Аҳоли таркибидаги сифат ўзгаришлари ва демографик ўтиш фазалари.

Материклар ва мамлакатлар бўйича аҳолининг жойлашиши ва зичлиги нотекислигининг сабаб ва оқибатлари. Ташқи ва ички миграция. Миграция сиёсати.

Дунё аҳолисининг таркиби. Жинсий таркиби. Турли мамлакатларда еркак ва аёллар нисбати. Аҳолининг ёш таркиби ва унинг меҳнат ресурсларига таъсири. Дунё аҳолисининг миллий ва этник таркиби. Бир ва кўп миллатли давлатлар. Халқларнинг ирқларга бўлиниши. Аҳолининг диний таркиби. Енг кўп тарқалган христианлик, ислом дини ва буддизм динлари. Бошқа динлар географияси.

Дунёнинг шаҳар ва қишлоқ аҳолиси. Урбанизация. Юқори, ўрта ва кам урбанизациялашган мамлакатлар. Катта шаҳарлар сонининг кўпайиши, шаҳар агломерацияси. Мегаполис. Уларни бошқариш муаммолари. Қишлоқ аҳолиси. Қишлоқлар ва уларнинг функционал турлари. Аҳоли сонининг ўсишини башоратлашнинг аҳамияти ва озиқ-овқат дастурлари йечимидаги муаммолар.

Адабиётлар рўйхати 6, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 17, 20, 21, 24

5-мавзу: Дунё хўжалиги географияси. Дунё саноати. (2 соат)

Дунё хўжалигининг шаклланиши ва унинг асосий босқичлари.

Халқаро меҳнат тақсимоти. Халқаро ихтисослашув. Халқаро иқтисодий интеграция. Дунё мамлакатларининг енг муҳим иқтисодий гуруҳлари.

Илмий-техника тараққиётининг дунё хўжалигига таъсири. Фаннинг бевосита ишлаб чиқариш кучига айланиши. ИТТ ва янги технологиянинг ҳудудий тузилмаларига таъсири. Ялпи миллий маҳсулот(ЯММ)нинг турли мамлакатлардаги кўрсаткичлари.

Дунё хўжалиги тузилмаси. Дунё хўжалиги тармоқлари географияси. Саноат-моддий ишлаб чиқаришнинг йетакчи тармоғи. ёқилғи-энергетика, металлургия, машинасозлик, кимё, йенгил ва озиқ-овқат тармоқларининг саноатдаги ўрни ва аҳамияти.

Дунё қишлоқ хўжалиги географияси. Турли мамлакатлар қишлоқ хўжалигининг ўзига хос хусусиятлари ва турлари. Дунёнинг озиқ-овқат ресурслари ва озиқ-овқат муаммолари.

Денгиз ва океанларнинг ресурс салоҳияти ва ундан фойдаланиш. Денгиз аквакултураси (морикултура). Океан ресурсларининг нотекис ўзлаштирилиши ва денгиз муҳитини ифлосланишининг кучайиши. Океанлардан сиёсий ва ҳарбий фаолият майдони сифатида фойдаланишнинг кучайиши. Океан ресурсларидан мақсадга мувофиқ фойдаланиш ва сув муҳитини муҳофаза қилиш.

Дунё саноати географияси

Саноат-моддий ишлаб чиқаришнинг йетакчи тармоғи уни ҳудудий ташкил қилиш ва ривожлантириш хусусиятлари. Саноатни ҳудудий ишлаб чиқариш тузилишига таъсир етувчи табиий-иқтисодий, сиёсий, технологик омиллар.

Ҳозирги дунёнинг турли гуруҳ мамлакатларида саноатнинг ривожланиш даражаси. Дунё саноатининг йетакчи тармоқлари географияси. Дунё бўйича ёқилғи-энергетика, металлургия, машинасозлик, кимё, йенгил ва озиқ-овқат саноатларининг жойлашиши ва ривожланишидаги асосий хусусиятлари.

Адабиётлар рўйхати 3, 6, 11, 13, 14, 16, 17, 18, 20, 26, 28, 29

6-мавзу: Дунё қишлоқ хўжалиги географияси (2 соат)

Қишлоқ хўжалигининг жойлашиш ва ривожланиш хусусиятлари. Дунёнинг йер ресурслари ва унинг тузилиши. Дунё мамлакатларида қишлоқ хўжалигини ҳудудий ташкил етишнинг шакллари. ИТТнинг қишлоқ хўжалигини жойлашиш ва ривожланишига, шунингдек агросаноат мажмуаларига таъсири

Аграр муносабатлар ва агробизнеснинг ривожланиши. Дунё деҳқончилиги ва чорвачилигининг йетакчи тармоқларини жойлашиши. Дарё ва денгиз балиқчилигининг ривожланиши.

Дунёнинг турли мамлакат ва регионларида озиқ-овқат муаммолари ва уларнинг йечими.

Адабиётлар рўйхати 6, 8, 11, 13, 16, 17, 20, 24, 26

7-мавзу: Дунёнинг регионал тавсифи (2 соат)

Ҳозирги замон дунё мамлакатлари типологияси. Дунё мамлакатларини сиёсий мезонлар, ҳудудининг катталиги, аҳолисининг сони бўйича классификацияси.

Дунё мамлакатларини миқдорий мезонлар бўйича гуруҳлаш. Дунёнинг суверен мамлакатлари.

Дунё мамлакатларининг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасига кўра типологияси. Иқтисодий ривожланган мамлакатлар ва уларнинг гуруҳлари. “Катта-саккизлик” мамлакатлари. Уларга нисбатан кичикроқ мамлакатлар. “Кўчирилган капитализм” мамлакатлари. Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги (МДҲ) аъзолари, Болтиқбўйи, Шарқий Йеуропа мамлакатлари (собиқ социалистик мамлакатлар). Ривожланаётган мамлакатлар ва уларнинг гуруҳлари. Янги индустриал мамлакатлар. Нефть экспорт қилувчи мамлакатлар. Енг кам ривожланган мамлакатлар.

Ривожланган мамлакатларнинг иқтисодий салоҳияти. Регионал сиёсатнинг асосий йўналишлари. Дунёнинг енг йирик транснационал корпорациялари. Ривожланаётган мамлакатларнинг табиий-минерал хом ашё салоҳияти. Экспорт ихтисослиги бўйича раён хўжаликларининг тармоқ ва ҳудудий тузилиши. Ривожланишнинг ҳозирги замон босқичи ютуқлари ва қийинчиликлари.

АҚШнинг иқтисодий-географик тавсифи

АҚШ дунёнинг иқтисодий енг кучли ривожланган мамлакати. Худудий чегараларининг шаклланиши, унинг қулайликлари. Давлат тузуми, сиёсий харитаси.

Табиий шароити ва ресурслари. Йер юзаси, тупроқ, иқлим шароитлари сув ресурслари ва уларнинг хўжалик баҳоси. Енг муҳим фойдали қазилмаларнинг захиралари ва жойлашиши, уларнинг АҚШ тараққиётидаги роли.

Аҳолиси. Аҳолининг шаклланиш омиллари. Эмиграцияни аҳолининг ўсиши ва таркибига, америка миллатининг шаклланишига таъсири. Аҳолининг миллий таркиби ва асосий етник гуруҳлари. Аҳолининг зичлиги ва жойлашиш хусусиятлари. Урбанизация хусусиятлари ва муаммолари. Шаҳарларнинг Шимолий Америка турлари. Йирик шаҳарлар ва агломерациялар, мегаполислар. Субурбанизациянинг шаҳар атрофи зоналари, йўлдош шаҳарларнинг ўсиш жараёни ва унинг тобора устуворлиги. Ноишлаб чиқариш соҳаларида аҳоли ҳиссасининг ўсиб бориши. Аҳоли бандлиги муаммолари.

Хўжалигининг умумий таърифи. Ривожланиш хусусиятлари. АҚШнинг дунё ишлаб чиқариш, товар ва капитал экспортидаги ҳиссаси.

Саноати. Саноатнинг юқори даражада янги техника ва технология билан таъминланганлиги, унинг ресурсларни тежаш ва табиатни муҳофаза қилишдаги юксак вазифалари. Йирик саноат раёнлари ва минтақаларига тавсиф.

Қишлоқ хўжалиги. Фермерлар ихтисослашуви ва турлари. Агрисаноат мажмуаларининг (АСМ) шаклланиши ва ривожланиши, агробизнес. Босқичма-босқич ихтисослашувнинг ривожланганлиги. Асосий қишлоқ хўжалик раёнлари ва минтақалари (маккажўхори, пахта, буғдой ва бошқалар).

Транспорти. Ривожланишнинг даражаси, транспорт тармоқлари конфигурацияси. Асосий транспорт магистраллари ва тугунлари. Қувур транспорти. Буюк кўллар ва Миссисипи дарёси сув йўлларининг роли, асосий портлар. Ҳаво транспорти.

Ташқи иқтисодий алоқалар. Экспорт ва импортнинг тузилиши ва географик тақсимланиши. АҚШнинг чет мамлакатлардаги капитал қуйилмаларининг турлари, тармоқлари ва давлатлар бўйича тақсимланиши.

Туризм ва дам олиш. Табиий-рекреация ресурслари. Халқаро ва ички туризм, меҳмон қабул қилиш индустрияси. Денгиз ва кўл бўйи ҳамда тоғ туризмининг асосий раёнлари.

Атроф-муҳит муҳофазаси ва экологик муаммолар. Экологик муаммоларнинг кескинлашув сабаблари ва уларни ечиш йўллари.

Иқтисодий раёнлари. Асосий иқтисодий раёнлари. Шимоли-Шарқ ҳозирги енг муҳим ривожланган раён. Унинг ривожланиш хусусиятлари. Йирик шаҳарлари.

Жануб. Табиий ресурсларга бойлиги. Аҳолиси. Саноат, пахтачилик ва хўжалигининг бошқа тармоқларининг жойлашуви ва тузилишидаги силжишлари, ривожланиш хусусиятлари. Жанубнинг йирик шаҳарлари: Хьюстон, Янги Орлеан, Даллас, Атланта, Бирмингем.

Ғарб АҚШнинг ёш раёни. Калифорния, Тинч океан, Шимоли-ғарб. Тоғли штатлар. Лос-Анжелес, Сан-Франсиско, Сиетл ва бошқа шаҳарлар.

Янги штатлар. Аляска ва Гавайи, улар иқтисодиёти тузилишининг хусусиятлари, стратегик аҳамияти.

АҚШнинг Кариб денгизи ва Тинч океан минтақасидаги ташқи мустамлакалари. Уларнинг аҳолиси, ресурслари, иқтисодий ва стратегик аҳамияти.

Германия Федератив Республикасининг иқтисодий-географик тавсифи

ГФРнинг географик ўрни ҳудудий чегаралари. ГФР-Федератив давлат. Ягона Германиянинг пайдо бўлиши. Давлат тизими. Дунё иқтисодиётида ГФРнинг ўрни.

Аҳолиси. Аҳолининг сони ва табиий ҳаракати. Аҳоли динамикаси ва таркиби. Кўчиб борганлар оқими ва ассимиляцияси, эмиграция ва иммиграция. Аҳоли жойлашиши ва урбанизация хусусиятлари. Рейн-Рур агломерацияси.

Саноати. Табиий ресурслари. Саноатнинг асосий тармоқлари. Оғир саноатнинг юқори салмоғи. Машинасозликнинг муҳим роли. ГФР-дунёнинг енг “кимёлашган” мамлакати. Иссиқлик электростансияларнинг ривожланганлиги. Асосий саноат раёнлари.

Қишлоқ хўжалиги. Асосий тармоқлари. Сут, гўшт-сут йўналишидаги чорвачилик. Дон хўжалиги. Юқори маҳсулдор ихтисослашган ишлаб чиқариш турларининг устунлиги.

Транспорти. Транспорт тармоқларининг мураккаб конфигурацияси. Автомобил ва денгиз транспортининг йетакчи аҳамияти. Дарё транспорти (Рейн). Дуйсбург-дунёдаги енг йирик дарё йўли. Йирик транспорт тугунлари. Гамбург, Берлин-саноати мажмуалари.

Туризм ва дам олиш. ГФР – халқаро туризмнинг йирик мамлакати. Атроф-муҳит муҳофазаси ва экологик муаммолар. Табиат муҳофазаси ва экологик муаммоларнинг кескинлашуви. Атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг фаол тадбирлари. Аҳолидан муҳофаза қилинадиган табиий ҳудудлар майдонининг кенгайтирилиши.

Ташқи иқтисодий алоқалари. Ташқи савдонинг товар тузилиши ва географияси. Капитал экспорти.

Иқтисодий раёнлари. Раёнларнинг шаклланиши хусусиятлари ва раёнлараро асосий тафовутлар.

Рейн-Вестфал индустриал раёни-оғир саноатнинг асосий раёни. Шимолий индустриал-аграр раёни.

ГФРнинг “Денгиз дарвозаси”. Кил канали. Гамбург, Ганновер, Бремен.

Рейн бўйи Жануби-ғарбий индустриал-аграр раёни. Кимё саноатининг алоҳида аҳамияти. Рейн дарёсининг роли. Университетли шаҳарлар.

Саар индустриал раёни. Кўмир қазиш. Тузатиш диверсификацияси. Франция билан алоқалари.

Бавария индустриал-аграр раёни. Ҳарбий саноат монополияларининг алоҳида роли. Қишлоқ хўжалик тавсифи. Католик черковининг роли. Мюнхен, Нюрнберг шаҳарлари.

Шарқий Германия раёнлари:

1. Шимолий (Денгиз бўйи)-Росток.
2. Марказий-Берлин.
3. Марказий-Елба – Лейпсиг-Магдебург, Галле.
4. Жанубий (собиқ Карл-Маркс-Штадт).
5. Жануби-Шарқий - Дрезден.

Япониянинг иқтисодий-географик тавсифи

Япония ҳозирги дунёнинг учта енг муҳим марказининг иқтисодий пешқадамларидан биридир. Япониянинг дунё иқтисодиётидаги ўрни.

Иқтисодий-географик ўрни ва майдони. Япония-архипелаг мамлакати, орол давлат.

Аҳолиси. Аҳолисининг табиий ҳаракати, миллий таркиби. Жойлашиш хусусиятлари. Япония-юқори маданият ва ёппасига саводхон мамлакат. Урбанизация характери. Йирик шаҳар агломерациялари. Токио, Осака, Нагоя. Токайдо мегаполисининг пайдо бўлиши. Давлат демографик сиёсати. Асосий динлар.

Ривожланишининг тарихий-географик хусусиятлари. Япония-қадимий давлат. Япония дунёнинг бошқа ҳудудларидан узоқ давр ажраб қолганлиги ва унинг оқибатлари. Иккинчи жаҳон урушидан кейин Япония иқтисодиётидаги силжишлар. Фан- техника кашфиётларини тезда жорий етиш, ишчилар маошини паст миқдорининг аҳамияти.

Илмий тадқиқот ва ишлов бериш саноатига катта миқдорда капитал ажратиш ўсишнинг муҳим омили. Япония таълим тизимининг аҳамияти.

Саноати - ўзининг табиий ресурсларининг деярли йўқлиги. Энергия ва металлни кўп талаб қиладиган ишлаб чиқаришни чекланганлиги, фанга асосланган энг янги тармоқларга еътибор, ноанъанавий энергия манбаларидан (“Қуёш ёруғлик” дастури) фойдаланиш.

Технополисларнинг шаклланиши-фан шаҳарлари ва илмга асосланган ишлаб чиқариш.

Саноатнинг энг муҳим тармоқлари, ишлаб чиқариш кўлами, техник савияси ва монополизация даражаси. Энергетика, металлургия, машинасозлик, кимё, тўқимачилик саноатлари. Саноат раёнлари ва асосий саноат марказлари. Саноатни экспортга йўналтирилганлик даражаси.

Қишлоқ хўжалиги. Иккинчи жаҳон урушидан сўнг қишлоқ хўжалигини тубдан қайта қуриш. Аграр ислохот, аграр тузимдаги ўзгаришлар. Агротехника хусусиятлари. Қишлоқ хўжалик таркиби. Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришнинг маҳсулдорлиги.

Балиқчилик-япон хўжалигининг анъанавий тармоғи. Морикултура. Японлар озик-овқати таркибида балиқ ва денгиз маҳсулотларининг аҳамияти.

Транспорти. Ривожланишнинг юқори даражаси. Транспорт турлари. Япония транспортининг асосий йўли. Бош транспорт йўллари (магистраллар) ва муҳим портлар. Токио саноати транспорт мажмуаси.

Ташқи иқтисодий алоқалари. Ташқи савдонинг ҳажми, маҳсулот таркиби ва географик йўналишлари. Ташқи бозор учун кураш. Ташқарига капитал чиқариш ва бошқа мамлакатлар иқтисодиётига япон капиталининг кириб бориши.

Туризм ва дам олиш. Туристик-рекреация раёнларининг турлари.

Тинч океани минтақаси. (“олд қисми” ёки “қуёшли” қисми)-Япониянинг бош ядроси. чекка зона (“орқа” ёки “соя” қисми). Давлатнинг регионал сиёсати. чекка зоналарни иқтисодий ва экологик тоза ривожлантиришни рағбатлантириш.

Атроф-муҳит муҳофазаси ва экологик муаммолари. Миллий табиат боғлари. Марказий Хонсю. Ички денгиз иқтисодий раёнлари. Шимолий ва жанубий иқтисодий раёнлари. Токио, Осака, Нагоя ва бошқа йирик шаҳарлар.

Адабиётлар рўйхати 1, 3, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 21, 24, 26

8-мавзу: Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги (МДҲ) мамлакатларига умумий тавсиф (2 соат)

Собиқ иттифоқнинг парчаланиши. Янги мустақил давлатларнинг пайдо бўлиши. МДҲ давлатлари сиёсий ва иқтисодий ривожланишининг умумий хислатлари ва хусусиятлари. Бозор тизимига ўтиш қийинчиликлари. Интеграциянинг янги шакллари. Марказий Осиё, Россия-Белорусь иттифоқи ва бошқалар.

Россия Федерациясига иқтисодий-географик тавсиф

Майдон ва чегаралари. Россия дунёдаги енг йирик давлат. Географик ўрнининг хусусиятлари. Таркиби. Давлат тузуми.

Табиий шароити ва ресурслари. Табиий ресурсларга бойлиги, уларнинг ҳилма- хиллиги ва жойлашиши.

Аҳолиси. Аҳоли сони динамикаси, табиий кўпайиши, миллий таркиби. Аҳоли зичлигидаги қарама-қаршилик. Жойлашиш хусусиятлари. Шаҳар ва қишлоқ аҳолиси. Урбанизация муаммолари. Шаҳарлар тури. Ишсизлар сонининг ортиши. Миграция ва иммиграция.

Хўжалигига умумий таъриф. РФ нинг дунё хўжалигидаги ўрни. Хўжалик тузилиши. Мамлакат ривожланишини тартибга солишга уринишлар. Йирик иқтисодий минтақа ва раёнлар ривожланиш даражасидаги тафовутлар. Ишлаб чиқаришни жойлаштиришдаги кескин номуносивликлар.

Саноати. Минерал хом ашё ресурсларига бойлиги. Асосий тармоқлар географияси. ёқилғи-энергетика, қора ва рангли металлургия саноатларига тавсиф. Машинасозлик, кимё ва нефт-кимёси, ўрмон, йенгил ва озиқ-овқат саноатлари. Саноат ривожланишидаги бозор муносабатларига ўтиш даври билан боғлиқ бўлган муаммолар.

Қишлоқ хўжалиги. Табиий ресурслари. Аграр муносабатлардаги муаммолари. Қишлоқ хўжалиги асосий тармоқларининг жойлашуви. Муҳим қишлоқ хўжалик раёнлари.

Транспорти. Енг муҳим магистрал йўллари тугунлари. Темир йўл ва автомобил транспортининг роли. Дарё ва денгиз транспорти.

Дам олиш ва туризм географияси. Қора денгиз, Волга бўйи ва бошқалар. Атроф-муҳит муҳофазаси ва экологик муаммолар. Асосий саноат ва қишлоқ хўжалик раёнларидаги экологик вазият.

Ташқи иқтисодий алоқалар. Дунё савдосидаги Россиянинг роли. Экспорт ва импорт тузилиши. Россиянинг ташқи иқтисодий алоқаларида МДҲ давлатларининг роли ва аҳамияти.

Иқтисодий раёнлари. Иқтисодий раёнларга қисқача таъриф.

Йевопа қисмининг иқтисодий раёнлари: Марказий, Шимоли-ғарбий, Волга-Вятка, Марказий Қоратупроқ, Шимолий, Кавказ, Волга бўйи, Урал раёнлари.

Осиё қисмининг иқтисодий раёнлари: Ғарбий Сибир, Шарқий Сибир, Узоқ Шарқ раёнлари.

Украина Республикасига иқтисодий-географик тавсиф

Иқтисодий географик ўрни, чегаралари. Табиий шароити ва ресурслари. Фойдали қазилмалари, йер ва сув ресурслари.

Аҳолиси ва меҳнат ресурслари. Зичлиги, жинсий-ёш тузилиши ва меҳнат ресурслари. Урбанизация. Шаҳар агломерасиялари, бандлик даражаси, миграция жараёни.

Тармоқ тузилиши ва умумий таърифи. Саноат ишлаб чиқариш тармоқлари ва уларнинг тузилиши. Жойлашиш хусусияти.

Қишлоқ хўжалиги. Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришнинг тармоқ ва ҳудудий тузилиши. Жойлашиш хусусияти. Шаҳар атрофи хўжалиги.

Транспорти. Темир йўл, автомобил, дарё, денгиз транспорти.

Мамлакатнинг ички тафовутлари. Донецк-Днепрбўйи, Жануби-ғарбий ва Жанубий иқтисодий раёнларига тавсиф.

Адабиётлар рўйхати 1, 3, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 19, 21, 22, 24, 26

9-мавзу: Марказий Осиё давлатларига умумий тавсиф (2 соат)

Марказий Осиё мамлакатларининг дунё иқтисодиёти, халқаро меҳнат тақсимоотида тутган ўрни.

Сиёсий харитаси. Мамлакатлар таркиби. Географик ўрни. Мамлакатларнинг катталиги ва аҳолисининг сони, умумий ҳислатлари.

Табиий ресурслар салоҳиятининг хилма-хиллиги. Табиатдан оқилона фойдаланиш муаммолари ва экологик вазиятнинг мураккаблиги.

Мамлакатларнинг демографик салоҳияти ва аҳолининг бандлик муаммолари. Ривожланишнинг ҳозирги босқичлари. Ютуқлари ва ўсишдаги қийинчиликлар.

Регионал сиёсат. “Буюк ипак йўли”ни қайта тиклашнинг аҳамияти. Хитой, Ерон ва Узоқ Йеуропа мамлакатларига чиқувчи темир йўлнинг очилиши. Ғарб ва Шарқ билан боғловчи автомобил йўлини таъмирлаш ва қурилиши.

Қозоғистон Республикаси

Географик ўрни, майдони чегаралари, Давлат тузуми. Хўжаликни ривожланиши учун табиий асоснинг бой ва хилма-хиллиги.

Аҳолиси. Сони, табиий кўпайиши, этник таркиби, жойлашиши, аҳоли миграцияси, шаҳар ва қишлоқ аҳолиси жойлашуви.

Хўжалигининг умумий таърифи. Иқтисодиётнинг ҳозирги тузилиши. Нефт, газ, кўмир, темир ва рангли металл рудалари захирасининг ғоят катталиги, уларни қазиб олиш, ва фойдаланишдаги муаммолар. ёқилғи энергетика, кимё саноати, рангли металлургия, машинасозликнинг жойлашиши. Йенгил ва озиқ-овқат саноати.

Қишлоқ хўжалик географияси. Аграр муносабатлар. Йер фондининг тузилиши, чорвачилик, дон хўжалиги ва бошқа тармоқларнинг жойлашиши. Транспорт. Ташқи иқтисодий алоқалари.

Қирғизистон Республикаси

Географик ўрни, майдони, чегаралари. Давлат тузуми. Табиий шароити ва ресурсларининг баландлик минтақалари характери, уларни хўжалик нуқтаи назаридан баҳолаш.

Аҳолиси, унинг сони, таркиби, жойлашиши. Муҳим шаҳарлари.

Хўжалиги. Иқтисодий ривожланиш даражаси. Хўжалик тузилишининг хусусияти. Тоғ-кон саноати. Энергетика. Машинасозлик. Озиқ-овқат саноати. Қишлоқ хўжалигининг ихтисослашуви ва жойлашуви. чорвачилик. Дон хўжалиги. Қандлавлангичилик. Транспорти. Ташқи иқтисодий алоқалари. Туризм ва дам олиш. Иссиққўл рекреация минтақаси.

Ички тафовутлари. Шимолий Қирғизистон. Жанубий Қирғизистон.

Тоҷикистон Республикаси

Географик ўрни, майдони, чегаралари. Давлат тузуми.

Табиий шароити ва ресурсларини баҳолаш. Тоғлари ва текисликлари. Минерал хом ашё ресурслари. Уларни хўжаликдаги аҳамияти. Аҳолиси, уни сони, миллий таркиби, жойлашиши.

Хўжалиги. Тармоқ тузилиши. Қишлоқ хўжалигининг аҳамияти. Қишлоқ хўжалигининг йетакчи тармоқ . Суғориладиган ва лалмикор деҳқончилик. Пахтачилик. Боғдорчилик ва узумчилик. чорвачилик.

Саноати ва унинг йетакчи тармоқлари. Тоғ-кон саноати. Гидроенергетика. Йенгил ва озиқ-овқат саноати. Жанубий Тоҷикистон ҳудудий ишлаб чиқариш мажмуаси.

Транспорти. Ташқи иқтисодий алоқалари.

Ички тафовутлари. Жануби-ғарбий Тоҷикистон, Фарғона, раёни, Помир.

Туркменистон Республикаси

Географик ўрни, майдони, чегаралари. Давлат тузуми.

Туркменистон чўл мамлақати. Табиий шароити ва ресурсларини баҳолаш. Қорақум чўлининг бойликлари ва улардан фойдаланиш. Каспий денгизи нефт ва газ конлари. Аҳолиси сони, динамикаси, таркиби, жойланиши. Шаҳарлари. Ҳозирги хўжалик географиясининг асосий хислатлари. Тоғ-кон ва қайта ишлаш саноатининг ўзаро нисбати, унинг жойлашишидаги асосий раёнлари. Энергетика. Нефт-газ, кимё, йенгил саноат. Қишлоқ хўжалигининг муҳим тармоқлари. Қорақум канали, Каспий денгизи, уларнинг мамлакат иқтисодиётидаги аҳамияти. Пахтачиликнинг аҳамияти роли. Яйлов чорвачилиги. Транспорти. Ташқи алоқалари. Ички иқтисодий-географик тафовутлар. Шарқий, Марказий, Ғарбий ва Шимолий Туркменистон.

Адабиётлар рўйхати 1, 3, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 24, 26

10-мавзу: Ўзбекистоннинг табиий ресурс салоҳияти, улардан оқилона фойдаланиш, муҳофаза қилиш ва такрор ишлаб чиқариш (2 соат)

Ўзбекистоннинг иқтисодий-географик ўрни, майдони ва чегаралари.

Табиий шароити ва ресурслари. Мамлакатни минерал, йер, сув, биологик, рекреация ресурслари билан таъминланганлиги. Табиий ресурсларнинг тарқалиши.

Табиатдан оқилона фойдаланиш ва табиат муҳофазаси муаммолари, Орол денгиз ва Оролбўйи муаммолари.

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 6, 9, 12, 14, 16, 23, 25, 27, 28, 29

**11-мавзу: Ўзбекистон аҳолиси ва меҳнат
ресурслари, уларнинг бандлик муаммолари
(2 соат)**

Аҳоли сони, динамикаси, аҳолини такрор барпо этилиши. Демографик вазиятнинг ўзига хос хусусиятлари ва демографик сиёсат. Аҳолининг жинсий ва ёш таркиби, уларни меҳнат ресурсларига таъсири. Иқтисодий фаол аҳоли. Саводхонлик даражаси. Аҳолининг “сифати”. Ўзбекистон-кўп миллатли давлат. Аҳоли кескин нотекис жойлашганлиги, унинг сабаб ва оқибатлари. Аҳолининг ички ва ташқи миграцияси. Ески ва янги суғориладиган минтақалар ўртасида аҳолининг ҳудудий қайта тақсимланиши.

Шаҳар ва қишлоқ аҳолиси. Урбанизация даражаси ва суръатлари. Қадимги ва янги шаҳарлар. Қишлоқлар жойлашуви. Аҳоли жойлашувини такомиллаштириш ва бошқариш муаммолари. Демографик салоҳияти. Аҳоли муаммолари. Бандликнинг самарали натижалари. Аҳолини таълим даражаси. Касб маҳоратини ошириш муаммолари.

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 6, 9, 10, 12, 14, 16, 23, 25, 27, 28, 29

**12-мавзу: Ўзбекистон хўжалигига умумий таъриф. Ўзбекистон
саноати
(4 соат)**

Ҳозирги босқичда иқтисодий ривожланишнинг ўзига хос хусусиятлари. Хўжаликнинг тармоқ ва ҳудудий тузулишида қайта қуришнинг бошланиши. Макроиқтисодий барқарорлаштириш ва чуқур таркибий ўзгартиришлар дастурини амалга ошириш. Кўп укладли тармоқни барпо этиш. Хўжалик юритишнинг бозор механизмларини жорий этиш. Бозор инфраструктураларини шакллантириш.

Иқтисодий тузилмаларни ўзгартириш. Тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқариш салмоғини ошириш. Республикани ёқилғи-энергетика мустақиллигига еришиши. Республика учун мутлақо янги асосга ега бўлган саноат ва қишлоқ хўжалик тармоқлари-автомобилсозлик, электроника, микробиология, дон хўжалигини ривожлантириш. Асосий тармоқларни жадал ривожлантириш. Қишлоқ хўжалиги, қайта ишловчи тармоқлар, инфраструктура мажмуасининг ривожланиши. Мамлакат иқтисодиётини ривожланишида хорижий сармояларнинг ўрни.

Хўжаликнинг тармоқ тузулиши. Хўжаликни кўп укладли ривожлантиришда ижтимоий йўналишнинг кучайтирилиши.

Саноат географияси

Саноатнинг ривожланиш даражаси ва суръатлари. Тармоқ тизимидаги ўзгаришларни ҳозирги даврдаги тенденциялари. Ривожланишнинг табиий ресурс замини.

Ёқилғи – энергетика саноати. Ёқилғи баланси. Газ, нефт, кўмир саноати – энергетиканинг асоси. Уларни қазиб чиқаришнинг асосий раёнлари. Нефт ва газни қайта ишлаш. Электроэнергетика. Иссиқлик энергетикасининг йетакчилиги. Гидроэнергетика. Йирик электростанциялар. Энергиянинг ноанъанавий манбаларидан фойдаланиш муаммолари.

Қора металлургия ва унинг жойлашиши. Рангли металлургия – дунё аҳамиятига ега тармоқ. Рангли металлургиянинг йирик марказлари. Машинасозликнинг асосий тармоқлари. Уларнинг сифатий ўзгаришлари. Автомобилсозлик-янги ривожланаётган тармоқ. Самолёцозлик, қишлоқ хўжалиги машинасозлиги ва тракторсозлик. Електротехника ва электроника саноати, приборсозлик. Минерал ўғитлар, сульфат кислота, синтетик тола ва йигирилган ип, пластмасса, резина, техника жиҳозлари ишлаб чиқариш.

Қурилиш материаллари ва семент саноати. Ойна саноати.

Иенгил ва озиқ-овқат саноати. Унинг хом ашё базаси, жойлашиши. Асосий марказлари. Саноатни ривожлантиришда хорижий сармояларнинг аҳамияти. Ўзбекистоннинг ҳудудий ишлаб чиқариш мажмуалари (ХИ×М) ва уларнинг таърифи.

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 6, 9, 12, 14, 16, 23, 25, 27, 28, 29

13-мавзу: Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги (2 соат)

Қишлоқ хўжалигидаги ислохотлар. Янги турдаги аграр муносабатларнинг шаклланиши. Табиий шароит қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг асоси. Йер фонди ва унинг тузилиши. *Қишлоқ хўжалигининг ихтисослашуви, ривожланиш даражаси ва унинг тармоқ тузилиши.*

Мулкчилик шакллари ва корхоналар тури. Шаҳар атрофи қишлоқ хўжалиги. Деҳқончилик. Екин майдонлари тузилиши. Йетакчи тармоқлар. Қорамолчилик. Қоракўлчилик. Ипакчилик. Суғориладиган текислик, чўл, яйлов, шаҳар атрофи минтақалари қишлоқ хўжалигининг ривожланиш хусусиятлари. Қишлоқ хўжалик хом ашёларини қайта ишлаш муаммолари. *Бозор муносабатлари шароитида аграр мажмуани ривожланиш истиқболлари.*

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 6, 9, 12, 14, 16, 23, 25, 27, 28, 29

14-мавзу: Транспорт ҳамда инфраструктура тармоқларининг жойлашиш ва ривожланиш хусусиятлари (2 соат)

Транспорт. Транспорт тармоқларининг шаклланиши, ривожланиш ва жойлашишидаги иқтисодий-географик хусусиятлар.

Транспортнинг алоҳида турларида юк ташиш.

Темир йўлларнинг умумий узунлиги. Турли юкларни ташишнинг асосий йўналишлари. Навоий-Султон-Увайс-Нукус, Ғуздор-Бойсун-Қумқўрғон йўналишидаги янги темир йўллар қурилиши.

Стамбул-Тошкент-Шанхай (Тажан-Сарахс-Машҳад янги йўналиши бўйича) ва Тошкент-Ашгабад-Туркманбоши-Боку-Тибилиси-Поти (порт) янги транспорт йўлагидан ўтувчи транзит темир йўл транспортининг ривожланиши.

Автомобил транспорти. Автомобил транспортининг йўлларининг узунлиги. Автомобил йўллари тармоқлари конфигурацияси. Асосий автомобил йўлларини таъмирлаш. (Ангрен-Қўқон, Тошкент-Термиз ва бошқа). Қамчиқ довонидан ўтувчи (Тошкент-Ўш-Иркештам автомобил магистрала) тоннел қурилишининг аҳамияти.

Қувур транспорти ва унинг аҳамияти. Ҳаво транспорти. Доимий ички ва халқаро ҳаво йўллари тармоғининг ривожланиши. Янги аэропортлар қурилиши. Хорижий самолётлар ҳисобига авиапаркларнинг кенгайиши, уларни ишлатиш самарадорлигини ортиши. Асосий енерготизимларга тавсиф.

Инфраструктура. Инфраструктураларнинг моҳияти ва таркиби. Инфраструктураларнинг хўжаликни ҳудудий тузилишига таъсири. *Ижтимоий, иқтисодий ва бозор инфраструктуралари географиясининг хусусиятлари.* Радио, теле, спутник алоқаларнинг ривожланиши. Ўзбекистоннинг “Интернет” тизимига кириши. Сув ва газ таъминотининг минтақавий тизими. Қишлоқ жойларда ижтимоий инфраструктураларни ривожлантириш муаммолари.

Туризм ва дам олиш. “Буюк ипак йўли”нинг қайта тикланиши муҳим халқаро туристик йўналишдир. Самарқанд, Бухоро, Хива, Тошкент қадимий шаҳарларнинг халқаро туризмдаги роли ва ўрни.

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 6, 9, 12, 14, 16, 23, 25, 27, 28, 29

15-мавзу: Ўзбекистоннинг ташқи иқтисодий алоқалари (2 соат)

Ўзбекистоннинг халқаро иқтисодий алоқаларининг асосий йўналишлари ва шакллари. Ўзбекистон Республикасининг ташқи иқтисодий фаолиятини бошқарувчи ҳуқуқий ва меъёрий ҳужжатлари.

Ташқи савдо географияси. Ўзбекистоннинг ташқи савдо оборотининг маҳсулот тузилиши. Экспорт ва импорт. Ўзбекистоннинг йирик савдо шериклари. Халқаро кредит-молиявий муносабатлар географияси. Халқаро ишлаб чиқаришдаги ҳамкорлик. Қўшма корхоналарнинг ташкил топиши, капитал қурилиш соҳасидаги корхоналарни ихтисослашуви. Кооперативлаштириш.

Илмий-техникавий алоқаларнинг ривожланиши. Халқаро туризмнинг ривожланиши.

Рақобатбардош маҳсулот ва хизматларни кўпайтириш муаммолари. Ўзбекистон ҳудудида хорижий сармоялар иштироки учун тавсия етиладиган инвестиция лойиҳаларни кўпайтириш.

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 6, 12, 13, 14, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29

**16-мавзу: Ўзбекистонни иқтисодий-географик
раёнлаштириш
(2 соат)**

Иқтисодий раёнлаштиришнинг мақсади. Раёнлаштириш назариясининг ривожланиши. “Раён”, “зона”, “ареал” тушунчалари. Иқтисодий географик раён тушунчаси мажмуали ва динамик тушунча еканлиги. Раёнлаштиришнинг дифференциал, структуравий ва функционал турлари. *Ўзбекистонни табиий-иқтисодий зоналарга (минтақавий) бўлиш.* “Зона” тушунчаси “раён”га нисбатан ҳудудий гуруҳларнинг юқори тартиби еканлиги. Табиий-иқтисодий зоналарга ажратишнинг тамойиллари (принциплари) ва тоғ зоналарига бўлиниши, улар ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари.

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 6, 9, 12, 14, 16, 23, 25, 27, 28, 29

**17-мавзу: Ўзбекистоннинг иқтисодий раёнларига
қиёсий тавсиф
(2 соат)**

Ўзбекистоннинг иқтисодий раёнлари: Тошкент, Мирзачўл, Самарқанд, Бухоро-Навоий, Қуйи Амударё, Фарғона, Сурхондарё ва Қашқадарё.

Иқтисодий-географик раёнларнинг асосий кўрсаткичлари.

Бозор иқтисодиёти шароитида иқтисодий раёнларнинг ривожланиш даражасидаги тафовутлар.

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 6, 9, 12, 14, 16, 23, 25, 27, 28, 29

Изоҳ: мустақил таълимга тавсия етилган мавзу ёки кичик мавзулар курсив билан ажратилган.

3. Амалий ва семинар машғулоти мавзулари (жами 36 соат)

1-мавзу: “Иқтисодий география” фанининг объекти, предмети, тадқиқот усуллари ва вазифалари (2 соат)

Иқтисодий географиянинг фанлар тизимидаги ўрни.

Иқтисодий география фанининг предмети, объекти ва тадқиқот усуллари.

Иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш шароитида иқтисодий география фанининг вазифалари.

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 4, 5, 6, 11, 12, 14, 17, 21, 28, 29

2-мавзу: Иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш шароитида ишлаб чиқаришни ҳудудий ташкил этиш ва ривожлантириш қонуниятлари, шакллари ҳамда омиллари (2 соат)

Ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг асосий қонуниятлари: ишлаб чиқаришни ҳудудий оқилона ташкил этиш, ҳудудий мажмуали ривожлантириш, ишлаб чиқаришни ихтисослашуви ва кооперациялашуви, бир текис жойлаштириш қонуниятлари.*

Ишлаб чиқаришни ҳудудий ташкил этилиш шакллари (муассамлашув (концентрация), ихтисослашув, кооперация ва комбинатлашув) га таъриф.*

Ишлаб чиқариш кучларини жойлаштиришнинг бозор, техник-иқтисодий, табиий, тарихий, ижтимоий-сиёсий омиллари*.

Ишлаб чиқариш кучларини жойлаштириш тамойиллари.*

Янги иқтисодий шароитда регионал ишлаб чиқариш кучларини ривожлантиришни такомиллаштириш муаммолари.*

**Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 16, 17, 21, 22,
28, 29**

3-мавзу: Ҳозирги замон дунё сиёсий ва иқтисодий харитаси (2 соат)

Мазкур семинар машғулотининг асосий мақсади талабаларда дунёнинг ҳозирги сиёсий ва иқтисодий харитасининг шаклланиши ва ўзгариши тўғрисида муайян билимни ҳосил қилишдан иборат.

Давлат типлари, гуруҳлари ҳақида тушунча.*

Иқтисодий ривожланиш даражасига кўра давлатларни гуруҳлаш.*

Халқаро иқтисодий ва сиёсий тараққиётдаги янги жараёнлар.

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 6, 9, 12, 14, 16, 20, 23, 25, 27, 28, 29

4-мавзу: Дунё аҳолиси географияси (2 соат)

Аҳоли жамият тараққиётини белгиловчи, ҳаракатга келтирувчи омилдир.* Аҳоли сонининг тадрижий ўсиши.

Демографик сиёсат тўғрисида тушунча.* Демографик ўтиш фазалари.*

Дунё аҳолисининг таркиби.*

Дунёнинг шаҳар ва қишлоқ аҳолиси.*

Аҳоли сонини ўсишини башоратлашнинг аҳамияти ва озиқ-овқат дастурлари йечимидаги муаммолар.*

Адабиётлар рўйхати 6, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 17, 20, 21, 24

5-мавзу: Дунё хўжалиги географияси. Дунё саноати. (2 соат)

Дунё хўжалигининг шаклланиши ва унинг асосий босқичлари.*

Дунё хўжалиги тузилмаси.*

Дунё хўжалигининг тармоқлар географияси.*

Саноат - моддий ишлаб чиқаришнинг етакчи тармоғи; ёқилғи-энергетика, металлургия, машинасозлик, кимё, йенгил ва озиқ-овқат саноат тармоқларининг аҳамияти.

Дунё мамлакатларида саноатнинг ривожланиш даражаси.*

Адабиётлар рўйхати 3, 6, 11, 13, 14, 16, 17, 18, 20, 26, 28, 29

6-мавзу: Дунё қишлоқ хўжалиги географияси (2 соат)

Қишлоқ хўжалигининг жаҳон иқтисодиётидаги ўрни ва аҳамияти.*
Дунёнинг йер ресурслари ва унинг тузилиши.*

Дунё мамлакатларида қишлоқ хўжалигини ҳудудий ташкил этишнинг шакллари.*

Дунё деҳқончилиги ва чорвачилиги етакчи тармоқларнинг жойлашиши.*

Дунёнинг турли мамлакат ва регионларида озиқ-овқат муаммолари ва уларнинг йечими.*

Адабиётлар рўйхати 6, 8, 11, 13, 16, 17, 24, 26

7-мавзу: Дунёнинг регионал тавсифи (2 соат)

Ривожланган мамлакатларнинг иқтисодий салоҳияти.*

Ривожланаётган мамлакатларнинг табиий-минерал хом ашё салоҳияти.*

Ривожланишнинг ҳозирги замон босқичи ютуқлари ва муаммолари.*

Дунёнинг кучли ривожланган мамлакатларига иқтисодий географик таъриф.*

Адабиётлар рўйхати 1, 3, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 24, 26

8-мавзу: Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги мамлакатларига умумий тавсиф (2 соат)

МДҲ нинг ташкил етилиш сабаблари.*

Собиқ Иттифоқ давлатлари, жумладан, Россия, Украина, шунингдек Белоруссия давлатларига иқтисодий географик таъриф.*

Ушбу давлатларда бозор иқтисодиёти шароитида ишлаб чиқариш кучларини жойлаштириш шакллари, қонуниятлари ҳамда омиллари.*

Ҳўжалигининг таркибий тузилмаси ва мавжуд социал-иқтисодий муаммолари.*

Адабиётлар рўйхати 6, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 26

9-мавзу. Марказий Осиё давлатларига умумий тавсиф (2 соат)

Қозоғистон, Тожикистон, Қирғизистон ва Туркманистоннинг иқтисодий-географик ўрни ва иқтисодий кўрсаткичлари.*

Ушбу давлатлар ҳўжалигининг ихтисослашуви, уларнинг жаҳон ҳўжалигида тутган ўрни ва мавқеи.*

Иқтисодий алоқаларнинг ривожланиши. Ҳозирги тараққиёт босқичида интеграция жараёнлари.*

Адабиётлар рўйхати 3, 6, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 20, 24, 26, 28

10-мавзу: Ўзбекистоннинг табиий ресурс салоҳияти, улардан оқилона фойдаланиш, муҳофаза қилиш ва такрор ишлаб чиқариш (2 соат)

Ўзбекистоннинг табиий шароити ва ресурсларига баҳо.*
Мамлакатни минерал, йер, сув, биологик, рекреация ресурслари билан таъминланганлиги.*
Табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва уларнинг муҳофазаси.*
Орол денгиз ва Оролбўйи муаммолари.*

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 6, 9, 12, 14, 16, 23, 25, 27, 28, 29

11-мавзу: Ўзбекистон аҳолиси ва меҳнат ресурслари, уларнинг бандлик муаммолари (2 соат)

Аҳоли сонининг тадрижий ўзгариши, зичлиги ва ҳудудий жойлашиши.*
Аҳолининг табиий ва миграцион кўпайиши. Аҳоли таркиби.*
Урбанизация тушунчаси. Шаҳар ва қишлоқ аҳолиси.*
Меҳнат ресурслари. Меҳнат баланси. Бозор иқтисодиёти шароитида меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланиш муаммолари.*

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 6, 9, 10, 12, 14, 16, 23, 25, 27, 28, 29

12-мавзу: Ўзбекистон хўжалигига умумий таъриф. Ўзбекистон саноати (4 соат)

Саноатнинг халқ хўжалигидаги аҳамияти.*
Саноат таркиби. Ўзбекистон саноати тармоқларининг жойлашуви ва ривожланиши.*
Асосий саноат марказлари ва тугунлари.*
Саноат ва атроф муҳит муҳофазаси.
Бозор иқтисодиёти шароитида саноат тармоқлари таркибидаги ўзгаришлар.*
Муаммо ва истиқболлар.

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 6, 7, 9, 12, 14, 27, 28, 29

13-мавзу: Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги (2 соат)

Ўзбекистон қишлоқ хўжалигининг ишлаб чиқаришининг жойлашиш ва ривожланиши хусусиятлари.*

Агросаноат мажмуалари. Деҳқончилик, чорвачилик ва уларнинг ҳудудий тафовути. Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришнинг ихтисослашуви.*

Бозор иқтисодиёти шароитида қишлоқ хўжалик тармоқларидаги силжишлар. Янги хўжалик юритиш шакллари.*

Озиқ-овқат муаммосини ҳал етишда тармоқнинг ўрни ва мавқеи. Мелиорация ва ирригация. Ёер кадастри. Қишлоқ хўжалик ёерларини миқдор ва сифат жиҳатдан баҳолаш. Ёер захирасидан фойдаланиш таркиби. Қишлоқ хўжалигида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш. Муаммолар ва истиқболлар.

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 6, 7, 9, 12, 14, 27, 28, 29

14-мавзу: Транспорт ҳамда инфраструктура тармоқларининг жойлашиш ва ривожланиш хусусиятлари (2 соат)

Ижтимоий ва ишлаб чиқариш инфраструктураси.*

Транспорт ва алоқа.*

Инфраструктура тармоқлари ривожининг ҳудудий тафовути. Унинг ривожланиш даражаси.

Бозор иқтисодиёти шароитида мазкур тармоқларнинг жойлашиш ва ривожланиши хусусиятлари.

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 4, 8, 12, 14, 27, 28, 29,

15-мавзу: Ўзбекистоннинг ташқи иқтисодий алоқалари (2 соат)

Мустақиллик ва Ўзбекистоннинг дунёни ривожланган давлатлари билан алоқасининг ривожланиши.*

МДҲ давлатлари билан Ўзбекистоннинг иқтисодий ва сиёсий алоқалари.*

Муаммолар ва уларни бартараф етиш имкониятлари. Европа, Осиё ҳамда Америка давлатлари билан ижтимоий ва иқтисодий ҳамкорликнинг ривожланиши.*

Экспортни кўпайтириш Ўзбекистон ташқи иқтисодий алоқаларини ривожлантиришнинг муҳим омили.

Ташқи иқтисодий алоқаларни такомиллаштириш истиқболлари.*

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 6, 8, 9, 12, 14, 16, 20, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29

16-мавзу. Ўзбекистонни иқтисодий географик раёнлаштириш (2 соат)

Иқтисодий географик раёнлаштиришнинг мақсади. Раёнлаштириш назариясининг ривожланиши.*

Раёнлаштиришнинг дифференциал, структуравий ва функционал турлари.*

Иқтисодий раёнларнинг меҳнат ресурслари билан таъминланганлик даражасига кўра гуруҳлаш.*

Иқтисодий раёнларга ажратишнинг тамойиллари (принциплари) ва улар ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари.

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 6, 9, 12, 14, 16, 23, 25, 27, 28, 29

17-мавзу. Ўзбекистоннинг иқтисодий раёнларига қиёсий тавсиф (4 соат)

Ўзбекистоннинг иқтисодий раёнлари: Тошкент, Мирзачўл, Самарқанд, Бухоро-Навоий, Қуйи Амударё, Фарғона, Сурхондарё ва Қашқадарё.*

Иқтисодий-географик раёнларнинг асосий кўрсаткичлари.*

Бозор иқтисодиёти шароитида иқтисодий раёнларнинг ривожланиш даражасидаги тафовутлар.

Адабиётлар рўйхати 1, 2, 3, 6, 9, 12, 14, 16, 23, 25, 27, 28, 29

Изоҳ: Мажбурий мавзудаги машғулотлар юлдузча (*) билан ажратилган.

4.Тавсия етилган мавзулар бўйича кўргазма-намойиш материаллари, ўқув фильмлари ва бошқа дидактик материаллар рўйхати

Кўргазма-намойиш материаллари:

- географик карталар;
- атласлар;
- жадваллар;
- чизма-графиклар.

Дидактик материаллар:

- мавзулар бўйича ишлаб чиқилган тарқатма материаллар;
- мазуларни мустақамлашга доир тест ва ёзма иш вариантлари;
- мавзуларга оид услубий кўрсатмалар.

5.Ўзлаштиришнинг назорати

Фанни талабалар қандай ўзлаштирганлигини назорат қилиш турларига тестлаштириш усули, ёзма иш, оғзаки сўров, мустақил ишлар ва рефератлар ҳамда жадвал-график-чизмалар тайёрлаш киради.

Фан бўйича талабалар жорий, оралиқ ҳамда якуний назоратдан ўтказиладилар.

Жорий ва оралиқ баҳолаш бакалавр тўплаши мумкин бўлган максимал рейтинг балининг миқдори ўқув режасида фанга ажратилган умумий соатнинг 70 фоизи миқдорида белгиланади. Якуний баҳолаш бўйича бакалавр фанга ажратилган умумий соатлар миқдорининг 30 фоизи миқдорида балл тўплаши мумкин.

Ҳар бир жорий назоратдан талабалар енг кўпи 17,5 % дан жами 35 % (42,0 балл), ҳар бир оралиқ баҳолашда 17,5 % дан жами 35 % (42,0 балл), якуний баҳолашдан 30 % (36,0 балл) жами 120 балл тўплаши мумкин. Якуний баҳолаш таянч сўз ва ибораларга асосланган “ёзма иш” усулида ўтказилади Талабалар билимини баҳолаш учун кафедрада тасдиқланган услубий кўрсатмалардан фойдаланилади. Айни пайтда талабалар билими ўзлаштириш кўрсаткичи мувофиқ тарзда қуйидагича баҳоланади.

Фан учун ажратилган умумий рейтинг кўрсаткичининг:

55 фоизидан 70,9 фоизигача, яъни 66,0 баллдан 85,08 баллгача тўплаган талаба билими - « қониқарли »;

71 фоиздан 85,9 фоизгача, яъни 85,2 баллдан 103,08 баллгача тўплаган талаба билими - « яхши »;

86 фоиздан 100 фоизгача, яъни 103,2 баллдан 120 баллгача тўплаган талаба билими - « аъло » баҳоланади.

Талабалар билимини баҳолашда фанда мустақил таълим учун ажратилган топшириқларнинг ўз вақтида, сифатли ва талаб даражасида бажарилиши инobatга олинади. Шу боисдан ҳам талабалар мустақил ишларни жорий ва оралиқ баҳолашлар даври бошлангунга қадар, белгиланган тартибда топширишлари талаб этилади.

6. Адабиётлар Асосий адабиётлар

- 1.Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисодиёт, сиёсат мафкура – Т.: Ўзбекистон, 1993.
- 2.Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида. -Т.: Ўзбекистон, 1995.
- 3.Каримов И.А. Ўзбекистон ХХИ-аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. -Т.: Ўзбекистон, 1997.
- 5.Абдалова З. «Иқтисодий география» фанидан мустақил ишларни тайёрлашга оид услубий қўлланма. -Т.: ТМИ, 2003.
- 6.Абдуллаев О. “Иқтисодий ва социал географияга кириш”. Ўқув дастури. Наманган.: Университет, 2000.
- 7.Абирқулов Қ. Иқтисодий география. -Т.: ТДИУ, 2004.
- 8.Акрамов Е.А, Тоиров. А.Е. Экономические реформы Республики Узбекистан. –М.: ТОО Люкс-арт, 1998.
- 9.Алаев Е.Б. “Социально-экономическая география”: понятийно-терминологический словарь. М.: Высшая школа, 1996.
- 10.Асанов Г.Р. Социал-иқтисодий география: термин ва тушунчалар изоҳли луғати.-Т.: Ўқитувчи, 1996.
- 11.Ата-Мирзаев О.Б., Каюмов. А.А. Народонаселение Узбекистана. Т.: Экономика и жизнь. № 5, 1996.
12. Бугаев В.К., Гладкий Ю.Н., Файбусович Э.Л. Лекции по курсу «Социальная и экономическая география», СПб.: Изд-во СПбУЭФ. – ч.1. 181 с, ч.2. 1997. – 194 с.
13. Воронин В.В., Шаригин М.Д. Социально-экономическая география на рубеже тысячелетия (теоретико-методологический аспект). Самара: Изд-во СГЕА. 1998. – 192 с.
- 14.Воронин В.В. Экономическая география Российской Федерации: Уч. пособие в 2-х частях (томах). СГЭА. Самара, 1997. 352 + 280 с.
15. Вавилова Е.В. Экономическая география и регионалистика. М.: Гардарики, 1999. -160 с.
- 16.Гладкий Ю.Н., Доброскок В.А., Семенов С.П. Экономическая география России: Учебник – М.: Гардарики, 2000-752 с.
- 17.Гулямов С., Убайдуллаева. Р., Ахмедов. Е. Независимый Узбекистан.-Т.: Меҳнат, 2000.
- 18.Корнекова С.Ю., Семенов С.П. Социально-экономическая география. СПб: Питер. 2001. -192 с.
19. Родионова И.А., Бунакова Т.М. Экономическая география. М., Московский лицей. 1999. – 672 с.
- 20.Родионова И.А. Учебное пособие по географии. Экономическая география России. М.: Московский лицей,2001. – 189 с.
- 21.Рўзиев А. Марказий Осиё давлатлари иқтисодий ва ижтимоий географияси. Термиз., 2000.-119 б.

22. Шишов С.С. Экономическая география и регионалистика. М.: ЗАО «Финстатинформ» - 185 с. 1999.

Қўшимча адабиётлар

1. География России. Энциклопедический словарь /Гл. ред. А.П. Горкин. – М.: Бол.Рос.энс., 1998. 800 с.: ил., карты.
2. Доклад о человеческом развитии Узбекистана – 2003 г., Т.: Узбекистон, 2004.
3. Ломакин В.А. Мировая экономика. М.: Финансѹ. 1998.
4. Набиев. Е., Қажумов. А. Ўзбекистоннинг иқтисодий салоҳияти. 5.-Т.: Академия-Университет, 2000.
6. Сергеев П.В. Мировое хозяйство и международные экономические отношения на современном этапе. -М.: Мисл, 1998.
7. Тўхлиев Н. Ўзбекистон Республикаси иқтисодиёти. -Т.: Узбекистон, 1998
8. Ўзбекистон Республикаси Энциклопедияси, -Т.: Қомуслар бош таҳририяти, 1997-2001.
9. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. (1,2,3,4,5,6,7 - сонлари). -Т.: Қомуслар бош таҳририяти, 2000-2004.

**«Табиӣцҳунослик ва екология»
курсидан ишчи ўқув дастури**

**Олий таълимнинг
ҳамда 5340 000 “Биснес ва бошқарув” ҳамда
5140900 “Ўқитувчилар тайёрлаш ва педагогика фани” –
таълим соҳасидаги:**

- 5140900- Касб таълими (бухгалтерия ҳисоби ва аудит);
- 5340100- Иқтисодиёт (статистика);
- 5340200- Менеджмент (иқтисодиёт соҳалари);
- 5340600- Молия;
- 5340700- Банк иши;
- 5340800- Солиқлар ва солиққа тортиш;
- 5340900- Бухгалтерия ҳисоби ва аудит;
- 5341200- Инвестицияларни молиялаштириш;
- 5341300- Суғурта иши бакалавриат таълим йўналишлари учун.

**«Табиёцхунослик ва экология» курсидан ишчи ўқув
дастури**

Тузувчилар: г.ф.н., доц. М.Расулов
к. ўқит. Ж.Расулов

Тақризчи: б.ф.н., доц. Ш. Тожиев
б.ф.н., доц. Т. Норбобойева

«Табиёцхунослик ва экология» курси институтда тайёрланадиган барча бакалавриат таълим йўналишларида мазкур ишчи ўқув дастур асосида ўқилади. Мазкур дастур Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг 2001йил 343-сонли «Олий таълимнинг Давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида»ги Қарори ҳамда Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2004 йил 16 августдаги 199-сонли «Олий таълимнинг бакалавриат босқичини янги таҳрирдаги наъмунавий ўқув режаси билан таъминлаш тўғрисида»ги буйруғида келтирилган асосий қоидаларга мувофиқ «Иқтисодий география ва экология» кафедраси томонидан ишлаб чиқилган ҳамда кафедра профессор-ўқитувчиларининг 2005 йил 12 майдаги 17 -сонли йиғилишида фойдаланишга тавсия етилган.

Кафедра мудир

доцент Ш.Азимов

**1.«Табиёцхунослик ва экология»
курсидан ўтиладиган мавзулар ва улар бўйича машғулот
турларига ажратилган соатлар ҳажмининг тақсимооти**

№	Курс мавзуларининг номи	Жам и соат лар	Барча бакалавриат ўналишларида		
			Маъ руза лар	Амали й машғу лот	Муст ақил иш
1	«Табиёцхунослик ва экология» курсининг предмети, мақсади ва вазифаси	2	2	-	-
2	«Табиёцхунослик ва экология» курсининг назарий методологик асослари	2	-	2	-
3	Фанлар тизими ва уларнинг хусусиятлари. Табиий-илмий билишнинг тузилиши ва методлари.	6	2	2	2
4	Табиёцхунослик тарихи.	4	2	-	2
5	Ўрта Осиё алломаларининг табиёцхунослик тараққиётига қўшган ҳиссалари.	4	-	2	2
6	Фан-техника инқилоби ва унинг табиёцхуносликдаги аҳамияти.	4	2	-	2
7	Осмон жисмлари ва уларнинг Ёердаги жараёнларга таъсири	6	2	2	2
8	Ёер тузилиши ва тараққиёти. Қиёфаси ўзгарган Ёер. Ёер қиёфаси ўзгаришида инсон фаолияти	4	-	2	2
9	Ёерда жонли табиат тўғрисида ҳозирги замон табиёцхунослиги	6	2	2	2
10	Биосфера, ноосфера ва инсоният. В.И.Вернадский таълимоти	6	2	2	2
11	Замонавий илм-фанда инсонни ўрганиш муаммолари	6	2	2	2
12	Замонавий глобал муаммолар	6	2	2	2
13	«Экология», «Табиатдан фойдаланиш», «Табиатни муҳофаза қилиш» нинг тадқиқот усули, вазифалари ва бошқа фанлар билан алоқаси	6	2	2	2
14	Ишлаб чиқариш жараёнида жамият билан атроф-муҳитнинг ўзаро алоқадорлиги	6	2	2	2
15	Табиатдан фойдаланиш иқтисодий механизми ва атроф-муҳитни муҳофаза қилишни рағбатлантириш омиллари	8	2	2	4
16	Фан-техника тараққиёти даврида табиатни муҳофаза қилиш бошқарувини ташкил қилиш	4	-	2	2
17	Ёер ресурсларидан тўғри фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш	6	2	2	2
18	Атмосфера ҳавосини муҳофаза қилиш	4	2	-	2
19	Сув ресурсларидан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш	6	2	2	2
20	Табиатни муҳофаза қилишдаги халқаро ҳамкорлик ва уларнинг амалдаги фаолияти	8	2	2	4
21	Ўрта Осиё давлатларда табиатдан фойдаланишнинг регионал муаммолари	6	2	2	2
22	Табиат мувозанатини Орол муаммоси натижасида ўзгариб бориши	4	2	-	2
29	Орол денгизи ва оролбўйи муаммоси	4	-	2	2
	Жами	118	36	36	46

2. Маъруза машғулоти мавзулари (жами 36 соат)

1-мавзу: «Табиёцхунослик ва экология» курснинг предмети, мақсади ва вазифаси (2 соат)

Табиёцхунослик фанлари тармоғини ўқитишдан мақсад ва ўрганадиган объекти. Курснинг мутахассислар тайёрлаш тизимидаги ўрни ва аҳамияти. Талаба маърифати, маданияти, маънавияти ва дунёқараши тизимида курснинг аҳамияти.

Ҳозирги замон табиёцхунослиги ривожланишининг умумий қонуниятлари. Инсон табиий-илмий билиш объекти сифатида. Илм фан инсон маданияти эволюциясининг босқичларидан бири.

«Табиёцхунослик ва экология» курси табиий фанлар билан, шу жумладан институт ўқув режасида кўрсатилган фанлар: иқтисодий география, тарих, табиий офатлар ва инсон меҳнати муҳофазаси, фалсафа ва бошқалар билан ўзаро узвий алоқадордир.

Адабиётлар рўйхати 2,3,4,7,8,9,10,11,13,14,17

2-мавзу: Фанлар тизими ва уларнинг хусусиятлари. Табиий-илмий билишнинг тузилиши ва методлари (2 соат)

Фан-билишнинг энг олий шакли. Фаннинг асосий хусусиятлари. Обьектив ҳақиқат-фаннинг абадий, энг юксак мақсадидир. Фанларнинг келиб чиқиши. Ҳозирги замон илм-фананда қарама-қаршилиқлар. Фанлар классификациясининг муаммолари. Табиий - илмий билишнинг ўрни. Илмий тадқиқот турлари. Фанлар шаклланиши ва такомиллашувида табиёцхуносликнинг аҳамияти. Табиёцхуносликда математик методларнинг қўлланилиши. Фанларнинг ўзаро боғлиқлиги.

Адабиётлар рўйхати 2,4,7,9,10,11,13,14,17

3-мавзу: Табиёцхунослик тарихи. (2 соат)

Қадимги даврда табиёцхунослик (мифология, натурфилософия). қадимги Юнонистон, қадимги Римда илм-фан. Йеуропада илм-фаннинг ХИИ-ХИИИ асрларгача инқироzi. Ўрта аср босқичида Ўрта Осиёда илм-фан. XV-XIX асрларда табиёцхунослик. Н. Коперникнинг гелиосентрик назарияси. Чарлз Роберт Дарвин - биологик эволюсион назария таълимотчиси. Кант-Лаплас космогоник назарияси. Фан-техника инқилобининг тўртинчи даврида илм-фаннинг модда ичига кириб бориши. Нисбийлик назарияси. Квант механикаси. Атом физикаси. Табиёцхунослик ва Дунёнинг замонавий илмий тасвири.

Адабиётлар рўйхати 1,2,3,4,7,8,9,10,11,12,18

4-мавзу: Фан-техника инқилоби ва унинг табиёцхуносликдаги аҳамияти (2 соат)

Ҳозирги замон илм-фаннинг техника билан узвий боғлиқлиги. Фан - техника инқилобини табиатга, жамиятга ва инсон дунёқарашига боғлиқлиги. Илмий, табиий ва ижтимоий маданият. XX асрда фан-техника инқилоби. Фан - техника инқилоби даврида илм-фаннинг аҳамияти. Фан - техника инқилоби даврида табиий ва техник фанларнинг боғлиқлиги.

Адабиётлар рўйхати 4,7,12,13,14,16

5-мавзу: Йер тузилиши ва тараққети. Қиёфаси ўзгарган Йер. Йер қиёфаси ўзгаришида инсон фаолияти (2 соат)

Йер-Инсон макони. Йердан фойдаланишда тарихий-ижтимоий босқичлар. Йерда янги ҳудудларнинг ўзлаштирилиши. Инсонни Йер табиатининг бирликларига-унсурларига таъсири.

Адабиётлар рўйхати 4,5,7,9,12,14,18

6-мавзу: Йерда жонли табиат тўғрисида ҳозирги замон табиёцхунослиги (2 соат)

Жонли ва жонсиз табиатни ўрганишда биологик фанларнинг аҳамияти. Йерда ҳаёт пайдо бўлиши тўғрисидаги концепсиялар. Эволюцион медицина. Жонли тизимлар вужудга келиш даражалари. Тизимлардаги тартиб ва тартибсизлик (хаос). Ҳужайра ва тўқималарни ўрганишнинг аҳамияти. Замонавий Генетика. Креационизм ва бихевиоризм. Оламнинг яратилиши ва эволюцион таълимот. Етология ва ижтимоий биология фан сифатида. Иқтисодий ва ижтимоий муносабатларда биологик фанларнинг ўрни. Табиий танланиш ва барҳаётлилиқ.

Адабиётлар рўйхати 4,5,7,10,13,16,17

7-мавзу: Биосфера, ноосфера ва инсоният. В.И.Вернадский таълимоти (2 соат)

Биосфера ҳақида тушунча. Биосферанинг тузилиши ва таркиби. В.И.Вернадскийнинг асосий хулосалари. Тирик ва «қотган» моддалар -

биосферанинг ажралмас қисмидир. Йерда ҳаёт пайдо бўлиши тўғрисида В.И. Вернадский қарашлари.

Экологик тадқиқотларда биосфера тўғрисидаги таълимотнинг аҳамияти. Биосфера ва инсон. Ноосфера таълимоти. Табиатни онгли равишда ўзгартириш.

Адабиётлар рўйхати 1,4,5,9,12,13,17,18

8-мавзу: Замонавий илм-фанда инсонни ўрганиш муаммолари (2 соат)

Инсон миясини ўрганиш. Психология ва Парапсихология. Еркак ва аёллар психологиясининг хусусиятлари. Мия, компьютер, биокомпьютер. Виртуал тобелик. Мантиқ ва сунъий интеллект.

Сихат-саломатлик ва соғлом турмуш тарзи. Демографик, озиқ-овқат, энергетик, маҳсулот (хом ашё), Дунё океани, етник тенглик, саломатлик, узоқ умр кўриш муаммолари. Жиноятчилик ва наркоманиянинг ирсий ахборотга салбий таъсири. Инсониятнинг маънавий ва маърифий муаммолари.

Адабиётлар рўйхати 4,6,7,11,15,16,18

9-мавзу: Замонавий глобал муаммолар (2 соат)

Олим ва ахлоқ. Ахлоқнинг табиий-илмий асослари. Илм - фан эволюцион жараён. Илм - фанда шахснинг аҳамияти. Илм - фан билан шуғулланиш сабаблари. Олимга хос хусусиятлар. Олим шахсининг хиллари. Илм - фан ва бойлик (моддий ва маънавий). Олим маъсулияти муаммолари.

Замонавий глобал муаммоларнинг келиб чиқиш сабаблари ва уларни тарқалган ҳудудларга таъриф.

Адабиётлар рўйхати 1,5,9,10,13,18

10-мавзу: «Экология», «Табиатдан фойдаланиш», «Табиатни муҳофаза қилиш» нинг тадқиқот усули, вазифалари ва бошқа фанлар билан алоқаси (2 соат)

Мазкур фан тармоқлариининг вужудга келишидаги ижтимоий шарт-шароитлар. "Экология" фанининг предмети. Предметнинг иқтисодий ва табиий фанлар ўртасида вужудга келиши. Фаннинг мутахассислар тайёрлаш тизимидаги ўрни ва аҳамияти. Иқтисодий, табиий ва ижтимоий ишлаб чиқаришда табиатдан фойдаланишнинг ўрни.

Табиий ресурсларни хўжалик юритишга жалб қилиш усул ва услубларини ишлаб чиқаришда "Екология" предметининг аҳамияти.

Меҳнат - инсон ва табиат ўртасидаги жараён еканлиги. Табиий муҳит инсоннинг яшаш муҳити.

Биосфера таърифи ва унинг бирлик тизимлари. Табиатга антропоген таъсир ва табиий муҳит мувозанатининг бузилиши. Табиатни муҳофаза қилиш - табиатдан фойдаланишнинг таркибий қисми. Табиатни қўриқлаш тушунчаси. Табиат ва жамиятнинг ижтимоий-тарихий босқичлари бўйича ўзаро алоқадорлиги.

Адабиётлар рўйхати 1,3,5,6,8,10,11,16

11-мавзу: Ишлаб чиқариш жараёнида жамият билан атроф-муҳитнинг ўзаро алоқадорлиги (2 соат)

Жамият ва табиат, инсон ва атроф-муҳит ўртасидаги ўзаро таъсир муаммоси. Жамият ва табиат ўртасидаги ўзаро муносабатларининг эволюцияси. Биосфера ва Ноосфера тўғрисидаги таълимот. Биосфера - улкан экологик тизим еканлиги. Фан - техника инқилобининг жамият ва табиатнинг, инсон ва атроф - муҳитнинг ўзаро муносабатига таъсири.

Ишлаб чиқариш кучларини жойлаштиришдаги жадал силжишлар ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш муаммолари. Ишлаб чиқариш кучларини ривожлантиришда экологияга еътибор бериш талаблари. Ресурсларни тежаш - талаб ва еҳтиёжни қондиришнинг ҳал қилувчи меъзони еканлиги.

Адабиётлар рўйхати 1,2,4,6,9,15,17

12-мавзу: Табиатдан фойдаланишнинг иқтисодий механизми ва атроф-муҳитни муҳофаза қилишни рағбатлантириш омиллари (2 соат)

Биосфера ресурсларини хўжалик юритишга жалб қилиш ҳисобига жамиятнинг иқтисодий ва ижтимоий тараққиётини узлуксиз таъминлаш.

Табиий ресурслар классификацияси (таснифи). Табиий ресурсларни табиий гуруҳларга бўлиниши. Ишлаб чиқаришда ва номоддий соҳада фойдаланиладиган ресурслар. Табиий ресурслардан мажмуали фойдаланиш - ҳудудий ва тармоқлараро мажмуалар шаклланишининг табиий асоси. Табиий ресурслар - ишлаб чиқариш кучларининг ривожланиш омили еканлиги. Табиий ресурслардан хўжалик тармоқларида фойдаланиш даражасига кўра гуруҳларга ажратиш ва уларнинг атроф-муҳит элементларига таъсири. Жамият миллий бойлигини шаклланишида табиий ресурсларнинг

роли. Ижтимоий такрор ишлаб чиқаришда табиий ресурсларнинг аҳамияти.

Табиат ресурсларидан фойдаланилганлиги учун тўловларнинг рағбатлантирувчи аҳамияти. Бирлашма, корхона ва ташкилотларда табиатни муҳофаза қилиш тадбирларини молиялаштириш. Табиатни муҳофаза қилиш резерв фондлари. Табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва табиатни муҳофаза қилиш учун ажратиладиган капитал маблағ ҳажми. Капитал маблағ самарадорлигини ҳисоблаш. Табиатдан фойдаланиш ва табиатни муҳофаза қилиш фаолиятини бошқаришнинг давлат тизими шаклланиши. Табиатни муҳофаза қилишни бошқариш ва табиий ресурслардан нооқилона фойдаланилиши учун жиноий, молиявий жавобгарликка тортиш чораларини қўллашнинг ҳусусиятлари.

Давлат экологик экспертизасининг илмий назарий асослари, усул ва мезонлари. Экологик экспертиза ташкилотларининг мақсад ва вазифалари. Экологик экспертиза ташкилотларининг ягона давлат назорати. Давлат экологик экспертизаси ҳақида.

Адабиётлар рўйхати 1,2,4,6,7,9,10,14,15

13-мавзу: Йер ресурсларидан тўғри фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш (2 соат)

Йерларни иқтисодий баҳолаш ва улардан фойдаланиш. Ерлар ҳолатининг ўзгаришига таъсир қилувчи омиллар. Шўрланиш, йерларни иккиламчи шўрланиши, ерозия, ботқоқлашув. Йерлардан фойдаланиш ва уларни ҳимоя қилиш. Рекултивация ва мелиорация, тупроқ ерозиясига қарши кураш. Ўзбекистон йерларини баҳолаш. Йер кадастри. Йерларни пестисидлар, минерал ўғитлардан ифлосланиши ва уларни атроф - муҳит ҳамда инсонга таъсири. Ўзбекистон йерларидан оқилона фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишнинг асосий йўналишлари.

Адабиётлар рўйхати 3,4,7,8,9,13,16

14-мавзу: Атмосфера ҳавосини муҳофаза қилиш (2 соат)

Атмосфера ҳавосининг аҳамияти ва таркиби. Атмосфера ифлосланишининг асосий манбалари ва уларнинг атроф - муҳит ҳамда инсонга таъсири. "Парник эффекти" ҳақида тушунча. Атмосфера ҳавосидан фойдаланиш ва ҳозирги аҳволини баҳолаш. Атмосфера ҳавосининг ўзгариш сабаблари. Экологик омилларни ҳисобга олиб ишлаб чиқариш кучларини жойлаштириш. Атмосфера ҳавосини ифлосланиш даражасини назорат қилиш. Атмосфера

ҳавосини ифлосланишининг салбий оқибатлари. Шаҳарлар ҳавосининг ифлосланиши. Атмосфера ҳавосини ифлосланишдан муҳофаза қилишга қаратилган тадбирлар.

Адабиётлар рўйхати 3,4,7,8,9,13,16

15-мавзу: Сув ресурсларидан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш (2 соат)

Сув ресурслари, уларнинг таркиби. Инсон ҳаётида ва табиатда сувнинг аҳамияти. Ўзбекистон сув ресурсларининг аҳволи ва ривожланиши. Сув ресурслари ифлосланишининг асосий манбалари. Океан, денгиз, кўл, дарё ва йер ости сувларининг ифлосланиши. Сув ресурслари ифлосланишининг атроф-муҳитга ва инсонга таъсири. Сувларни ифлосланиши ва улардан нооқилона фойдаланишнинг иқтисодий, экологик ва ижтимоий оқибатлари. Сув ресурсларидан тўғри фойдаланиш ва муҳофаза қилишнинг асосий йўналишлари. Корхоналарда сувдан комплекс фойдаланиш. Ўйшлоқ хўжалигида суғориш иншоотларини такомиллаштириш. Сув ресурсларини ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқариш кучларини жойлаштириш. Сув манбаларидан тўғри фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш кўрсаткичлари тизими. Сув сарфига таъсир қилувчи омилларни ҳисобга олиш. Сувни муҳофаза қилиш учун қўлланиладиган чора-тадбирлар.

Адабиётлар рўйхати 3,4,7,8,9,13,16,18

16-мавзу: Табиатни муҳофаза қилишдаги халқаро ҳамкорлик ва уларнинг амалдаги фаолияти (2 соат)

Табиатдан фойдаланиш ва уни муҳофаза қилишда халқаро ҳамкорлик тизимининг шаклланиши. Ҳамкорликнинг табиий, ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий шарт-шароитлари. Атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг халқаро аспектлари. Экологик муаммоларни ҳал етишдаги тажриба ва миллий дастурлар. Табиатни муҳофаза қилиш соҳасида халқаро ҳамкорликнинг асосий йўналишлари ва тамойиллари. Атроф-муҳитни муҳофаза қилишда халқаро ташкилотлар. Табиатни муҳофаза қилиш соҳасида халқаро ҳамкорликнинг асосий йўналишлари ва принциплари. Халқаро ҳамкорликнинг битим ва дастурлари. Табиатни муҳофаза қилиш ва табиатдан тўғри фойдаланишда халқаро ҳамкорликнинг самаралари.

Адабиётлар рўйхати 1,2,3,4,6,8,16,17

17-мавзу: Ўрта Осиё давлатларида табиатдан фойдаланишнинг регионал муаммолари (2 соат)

Табиатдан фойдаланиш миқёсининг кенгайиши билан экологик муаммоларнинг чуқурлашиши ўртасидаги алоқадорликка хос хусусиятлар. Экологик-иқтисодий тизим тушунчаси. Хўжалик фаолиятининг табиат ва инсонга таъсири. Ўрта Осиё табиатининг ўзига хос хусусиятлари ва турли раёнлар табиий шароитларидаги фарқлар. Жаҳон ва МДХ мамлакатлари миқёсида экологик вазияти мураккаб бўлган ҳудудлар. Шаҳар агломерацияси, урбанизациялашган ҳудудларда табиатни муҳофаза қилиш. "Экологик танглик" ҳолати вужудга келган Ўрта Осиё ҳудудлари.

Адабиётлар рўйхати 1,5,7,8,10,12,13,14,16

18-мавзу: Табиат мувозанатининг Орол муаммоси натижасида ўзгариб бориши (2 соат)

Ўрта Осиёда чўллашиш муаммоси. Орол муаммоси - табиат билан инсон ўртасидаги муносабатларнинг салбий оқибатидир. Орол муаммоси - табиат қонунларини инкор етиш натижасидир. Орол денгизи ва Орол атрофи муаммосининг табиий ва экологик жараёнга таъсири. Орол денгизининг ҳозирги ҳолати. Орол муаммосининг табиий, ижтимоий, иқтисодий оқибатлари. Орол муаммоси масаласида Ўзбекистон Республикаси Президенти И. А. Каримовнинг шахсий ташаббуси ва саъйи-ҳаракатлари. Орол муаммосининг халқаро муаммога айланиши. Орол муаммосини ҳал етиш йўллари.

Адабиётлар рўйхати 1,5,7,8,10,12,13,14,16

Изоҳ: мустақил таълимга тавсия етилган мавзу ёки кичик мавзулар курсив билан ажратилган.

2. Амалий (семинар) ва лаборатория машғулотлари, курс ишларининг мавзулари (жами 36 соат)

1-мавзу: «Табиёцҳунослик ва экология» курсининг назарий методологик асослари (2 соат)

Фан-техника мувофақиятларининг табиёт фанлари билан боғлиқлиги.* Табиёцҳуносликнинг фан соҳасидаги аҳамияти.

Фанларнинг келиб чиқиши. Ҳозирги замон илм-фанида қарама-қаршилиқлар. Фаннинг замонавий классификацияси.

Астрономия, кибернетика ва бошқа фанларнинг фан-техникага таъсири. Иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий қонунларнинг физика, биология ва психология қонунлари асосида яратилиши. Ҳозирги замон

илм-фани ва техникасининг бир-бири билан боғлиқлиги ва ўзаро алоқалари.*

Адабиётлар рўйхати 4,5,9,11,13

**2-мавзу: Фанлар тизими ва уларнинг хусусиятлари.
Табиий-илмий билишнинг тузилиши ва методлари (2 соат)**

Табиий-иҷнослик методологияси. Табиий-илмий билишнинг тузилиши ва методлари.* Илмий тадқиқотлар натижалари - назариялар, қонунлар, гипотезалар, емпирик хулосалар. Математик методларнинг биология, генетика, психология ва бошқа фан соҳаларида қўлланилиши. Фан тараққиётини белгиловчи ва чекловчи омиллар. Фан ва дин. Фан ва Фалсафа. Фан ҳақиқатни изловчи ва табиатни ўзгартирувчи восита.

Янги илмий йўналишлар ва уларнинг натижалари. Илмий тушунча ва терминларнинг аҳамияти.

Адабиётлар рўйхати 2,3,4,7,8,9,10

**3-мавзу: Ўрта Осиё алломаларининг табиёцҳунослик
тараққиётига
қўшган ҳиссалари (2 соат)**

Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмий (780-850 йиллар), Аҳмад ал-Фарғоний (797-950 йиллар), Абу Наср ал-Фаробий (873-950 йиллар), Абу Али ибн Сино (980-1037 йиллар) каби алломаларнинг астрономия, физика, математика, илоҳиёт, маъданшунослик, тиббиёт, астрология, география, геодезия, метеорология, этнография, тарих, фалсафа ва филология соҳаларида қилган илмий ишлари.

Адабиётлар рўйхати 4,5,7,10,14,16

**4-мавзу: Осмон жисмларининг йердаги
жараёнларга таъсири (2 соат)**

Коинот пайдо бўлиши тўғрисида илмий фаразлар. Коинотнинг «боши» ва «охири». Юлдузлар тизимининг пайдо бўлиши тўғрисида В.А. Амбарсумян фаразлари. Астрономия ва Космонавтика. Инсон ва Коинот. Осмон жисмлари. Қуёш, Қуёш тизими ва унинг пайдо бўлиши. Қуёш тизимининг пайдо бўлиши тўғрисида О.Ю. Шмидт назарияси. Галактика, унинг тузилиши. Метагалактика. Қуёш фаоллигининг Йердаги жараён ва ҳодисаларга таъсири.

Адабиётлар рўйхати 4,5,7,10,13,16,17

**5-мавзу: Йер тузилиши ва тараққиёти. Қиёфаси ўзгарган Йер.
Йер қиёфаси ўзгаришида инсон фаолияти (2 соат)**

Йер шакли ва унинг қуёш тизимида тутган ўрни. Йернинг пайдо бўлишида асосий аҳамият касб етган шарт-шароитлар, мавжуд фараз, назариялар. Йернинг ички тузилиши, Йер табиатида бир бутунлик, уйғунлик, такрорланиш*.

Йер - инсон макони. Йердан фойдаланишнинг тарихий-ижтимоий босқичлари. Йерда янги ҳудудларни ўзлаштириш. Инсонни Йер табиатининг бирликларига-унсурларига таъсири.

Йер табиатининг вужудга келиш еволюцияси.*

Йерда зоналлик ва азоналлик.*

Йер юзасида асосий рельеф шакллари ва уларнинг типлари. Йернинг гипсометрик чизиғи.

Адабиётлар рўйхати 4,5,7,10,14,16, 20

6-мавзу: Йерда жонли табиат тўғрисида ҳозирги замон табиёцҳунослиги (2 соат)

Феъл-атвор, ҳулқ, генлар ва ирсий ахборот. Инстинкт ва рефлекслар. Инсон - табиий-илмий билиш объекти сифатида. Инсоннинг Йерда пайдо бўлиши тўғрисида фаразлар. Инсоннинг ҳайвонлардан фарқи ва ўхшашлиги*. Етология ва Антропология. Етология - ҳайвонларнинг феъл-атвори, ҳулқи ҳақидаги фан ва унинг келиб чиқиши. Зоопсихология. Инсонни ўрганишда ижтимоий биологиянинг аҳамияти. Маданият еволюцияси*. Ирқ, миллат, тил ва урф-одатларнинг вужудга келиши.

Адабиётлар рўйҳати 4,6,7,11,15

7-мавзу: Биосфера, ноосфера ва инсоният. В.И.Вернадский таълимоти (2 соат)

Ноосфера таълимотининг асосий тамоиллари. Ноосфера - инсон ва табиат ўртасидаги онгли муносабат қобиғи сифатида. Биосферанинг Ноосферага ўтишида инсон фактори. Илм-фан Ноосферанинг асосий фактори сифатида. Алтернатив энергетик, турар жой ва озик-овқат манбаларининг яратилиш муаммолари.

Адабиётлар рўйҳати 4,5,7,10,14,16

8-мавзу: Замонавий илм-фанда инсонни ўрганиш муаммолари (2 соат)

Психоанализ ва ижтимоий ҳаёт. Сезиш, ҳис қилиш, фикр юритиш ва интуиция парапсихологиянинг асосий тадқиқот йўналишлари. Онг ва ахлоқ. Инсонларда стресс ҳолатлари ва улар келиб чиқишининг ижтимоий ва табиий сабаблари. Онгнинг классик моделлари. Онгсизликдаги галлюцинасия ва фантазиялар. Ҳайвон организмлари ҳаракатларидаги онглилик ва идрокни тадқиқ етиш муаммолари.

Инсонлар ҳаётидаги «ижтимоий» танланиш ва бунинг оқибатида вужудга келган инсоннинг естетик табиатидаги ўзгаришлар. Инсон ва инсонийлик нимадан бошланади?* Биоетика. Биоетиканинг юридик муаммолари. Ҳайвонларнинг ҳуқуқлари ва уларнинг муҳофазаси. Илмий тадқиқотлар олиб борилишидаги ахлоқий нормалар. Одам мияси устидаги ва баъзи генетик тадқиқотларнинг тақиқланиши.

Адабиётлар рўйҳати 4,5,7,8,12,13

9-мавзу: Замолавий глобал муаммолар (2 соат)

Екологик тизимлар ва структуралар. Тизимлар ва атроф-муҳитнинг ўзаро алоқалари. Екотизимларнинг енергетик таснифи. Атроф-муҳитнинг ифлосланиши, ифлосланиш манбалари ва уларнинг олдини олиш усуллари.* Табиатдан фойдаланиш оқибатида вужудга келадиган атроф-муҳит ифлосланиши.

Адабиётлар рўйхати 1,2,4,6,9,15,17

10-мавзу: «Екология», «Табиатдан фойдаланиш», «Табиатни муҳофаза қилиш» нинг тадқиқот усули, вазифалари ва бошқа фанлар билан алоқаси (2 соат)

Мазкур фанлар вужудга келишининг асосий омиллари. Фаннинг объекти, предмети ва вазифаси. Фаннинг ҳозирги даврдаги аҳамияти*. Унинг табиий, гуманитар ва техник фанлар билан ўзаро алоқаси.

Адабиётлар рўйхати 1,3,5,6,8,10,11,15,18

11-мавзу: Ишлаб чиқариш жараёнида жамият билан атроф-муҳитнинг ўзаро алоқадорлиги (2 соат)

Табиий, атроф ва географик муҳит ҳақида тушунча. Инсон ва табиатнинг ўзаро муносабатларини такомиллаштиришга таъсир етувчи омиллар ва ижтимоий шароит. Жамият ва табиат ўзаро таъсирининг тарихий таҳлили*. Антропоген таъсир натижасида вужудга келган ҳозирги замон экологик вазияти. Табиат муҳофазаси тушунчаси.

Адабиётлар рўйхати 1,2,4,6,7,9,10,15,16,18

12-мавзу: Табиатдан фойдаланишнинг иқтисодий механизми ва атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг рағбатлантириш омиллари (2 соат)

Мамлакатнинг иқтисодий ва ижтимоий равнақида табиий ресурсларининг роли ва аҳамияти. Ресурслар классификацияси.

Табиий ресурслардан мажмуали фойдаланиш, ишлаб чиқаришнинг тармоқ ва ҳудудий тизимини такомиллаштириш омили. Ўзбекистон Республикаси миллий иқтисодиётини шаклланишида табиий ресурсларнинг роли.

Табиий ресурсларини иқтисодий баҳолашни назарий асослари.

Табиий ресурсларни иқтисодий баҳолаш омилларини ҳисобга олиш. Ҳозирги даврда табиий ресурсларини иқтисодий баҳолашни

аниқлаш ва шаклланиш тамойиллари. Йер, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси, минерал хом ашё, ёқилғи - энергетика, сув ресурсларини баҳолаш тизими*.

Адабиётлар рўйхати 1,2,4,6,7,9,10,15,17

13-мавзу: Фан-техника тараққиёти. Табиатни муҳофаза қилиш бошқарувини ташкил қилиш (2 соат)

Табиатдан оқилна фойдаланишда ФТТнинг моҳияти ва аҳамияти. Табиатни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан оқилна фойдаланиш вазифаларини ҳал қилишда ФТТнинг асосий йўналишлари. Фан ва техника - жамиятнинг ишлаб чиқарувчи кучи эканлиги. Табиий ресурсларни муҳофаза қилиш ва улардан оқилна фойдаланишда халқаро илмий-техник ҳамкорлигини ташкил қилиш.

Ўзбекистон Республикасида табиатни муҳофаза қилишни бошқариш органлари, табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси, унинг вазифалари. Табиатни муҳофаза қилиш бошқаруви ва табиий ресурслардан фойдаланишни тартибга солишни такомиллаштириш. Табиатни муҳофаза қилиш бўйича асосий қонуний ҳужжатлар*.

Адабиётлар рўйхати 1,2,3,4,6,7,9,10,17,18

14-мавзу: Йер ресурсларидан тўғри фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш (2 соат)

Ўзбекистон Республикаси йер ресурсларининг таҳлили*.

Йер ресурслари ва улардан фойдаланиш. Уларни ўзгартириш омиллари. Йер кадастрининг аҳамияти ва унинг вазифалари.

Йер ресурсларини муҳофаза қилиш ва улардан тўғри фойдаланишнинг асосий йўналишлари.

Адабиётлар рўйхати 1,3,4,5,6,7,9,15,16,17

15-мавзу: Сув ресурсларидан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш (2 соат)

Сув ресурслари таҳлили. Ўзбекистон Республикаси сув хўжалигининг аҳволи ва ривожланиши. Орол ҳавзаси. Ўрта Осиёнинг сув манбалари. Ўзбекистон сув ресурслари.

Сув ресурсларини ифлосланиш манбалари. Сувдан хўжасизларча фойдаланиш натижасида келиб чиқадиган оқибатлар*.

Сув ресурсларига таъсир етувчи омиллар (табиий, иқтисодий ва ижтимоий). Сув ресурсларини муҳофаза қилиш ва улардан тўғри фойдаланиш бўйича тадбирлар.

Адабиётлар рўйхати 1,3,4,5,6,7,9,15,16,17

16-мавзу: Табиатни муҳофаза қилишдаги ҳалқаро ҳамкорлик ва уларнинг амалдаги фаолияти (2 соат)

Табиатни муҳофаза қилишда БМТ нинг роли*.

"Табиатни ва табиий ресурсларни муҳофаза қилиш ҳалқаро Иттифоқи" МСОП ни ташкил етилиши. УНЕСКО нинг "Табиатни муҳофаза қилиш ва экологик тараққиёт" резолюцияси ва чўллашишга қарши режа қабул қилиниши (УНЕП). БМТнинг 22 сессиясида ЕНЕП (атроф - муҳит тўғрисида БМТнинг дастури). 1981 йил, августда Найроби (Кения) да БМТнинг конференцияси. 1982 йили БМТнинг табиат хартиясини қабул қилиниши. 1985 й, март Вена (Австрия) да стратосфера қатламидаги озонни муҳофаза қилиш бўйича конференция. 1986 йил БМТ қошида МАГАТЭни ташкил қилиниши. 1990 йил, январ Москва шаҳрида "Атроф - муҳитни муҳофаза қилишнинг Глобал форуми". 1992 йил, июнда Рио-де-Жанейро, 2002 йил сентябр ойида Ёханнесбург шаҳарларида экологларнинг йиғилиши ва унда Ўзбекистон олимларнинг илмий маърузаси.

Адабиётлар рўйхати 1,2,4,6,9,10,16,18

17-мавзу: Ўрта Осиё давлатларида табиатдан фойдаланишнинг регионал муаммолари (2 соат)

Йер юзида ва Ўрта Осиёда чўллашиш муаммолари. Аҳолини тоза ичимлик суви билан таъминлаш муаммоси*.

Табиат ифлосланиши сабабли вужудга келган муаммолар. Орол денгизи ва унинг атрофи, Балхаш кўли, Иссиқкўл муаммолари. Ўрта Осиёда экологик шароити мураккаб бўлган ҳудудлар. Ўрта Осиё давлатлари раҳбарларининг табиатни муҳофаза қилишга оид саъйи-ҳаракатлари.

Адабиётлар рўйхати 1,2,4,6,9,10,12,14,16,18

18-мавзу: Орол денгизи ва Оролбўйи муаммоси (2 соат)

Орол денгизи ва уни атрофига табиий-географик таъриф. Орол денгизининг қуриб бориш сабаблари*.

Орол денгизига келадиган сувлар (Амударё ва Сирдарё) нинг кейинги 60 йилдаги ҳажмига оид график, диаграмма тузиш. Орол бўйи минтақасининг табиий, ижтимоий, иқтисодий, экологик муаммолари. Орол муаммоси - чўллашиш ва табиат қонунларига зид равишда ҳаракат қилиш оқибатидир. Табиий, тарихий, иқлимий, геологик жараёнлар ва Орол денгизи.

Адабиётлар рўйхати 1,2,5,7,8,9,12,13,14,16

Изоҳ: Мажбурий мавзудаги машғулотлар юлдузча (*) билан ажратилган.

4. Тавсия етилган мавзулар бўйича кўргазма-намойиш, дастурий таъминот ва бошқа дидактик материаллар

Кўргазма-намойиш материаллари:

- Фанлар классификацияси (схема)
- қадимги Дунё харита - схемаси (Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмий харитаси, Махмуд Қашғарий харитаси).
- Абу Наср ал-Фаробий бўйича фанлар классификацияси.
- Кашфиётлар рўйхати.
- Қуёш тизими схемаси.
- Биотик ва абиотик омиллар схемаси.
- Йерда ҳаёт еволюцияси (схема).
- Геохронологик жадвал.
- Дунё океани ресурслари жадвали.
- Йер юзида енергетика муаммоси (турли енергетик манбааларни материклар бўйича тақсимоти).

Дидактик материаллар:

- мавзулар бўйича ишлаб чиқилган тарқатма материаллар;
- мавзуларни мустақамлаш мақсадида тузилган тест ва ёзма иш вариантлари;
- мавзуларга оид услубий кўрсатмалар;
- мавзулар оид “Power-Поинт” презентациялари.

5. Ўзлаштириш назорати

Фани талабалар қандай ўзлаштирганликларини назорат қилиш ишлари тест, ёзма иш, схема-диаграмма-графикларни баҳолаш орқали олиб борилади. Фан бўйича талабалар 2 марта жорий, 2 марта оралиқ ҳамда 1 маротаба якуний назоратдан ўтказиладилар.

Талабалар ҳар бир жорий назоратда энг кўпи 17,5 фоиздан жами 35 фоиз (балл), ҳар бир оралиқ назоратда энг кўпи 17,5 фоиздан жами 35 фоиз (балл), якуний назоратда 30 фоиз (балл) жами 118 балл тўплашлари мумкин. Талабалар билимини баҳолаш учун кафедрада тасдиқланган услубий кўрсатмалардан фойдаланилади.

Фан учун ажратилган умумий рейтинг кўрсаткичининг:

55 фоиздан 70,9 фоизгача, яъни 65,5 баллдан 83,8 баллгача тўплаган талаба билими - « қониқарли »;

71 фоиздан 86 фоизгача, яъни 83,8 баллдан 101,5 баллгача тўплаган талаба билими - « яхши »;

86 фоиздан 100 фоизгача, яъни 101,5 баллдан 118 баллгача тўплаган талаба билими - « аъло » баҳоланади.

Талабалар билимини баҳолашда фанда мустақил таълим учун ажратилган топшириқларнинг ўз вақтида, сифатли ва талаб даражасида бажарилиши инобатга олинади. Шу боисдан ҳам талабалар мустақил ишларни жорий ва оралиқ баҳолашлар даври бошлангурга қадар, белгиланган тартибда топширишлари талаб этилади.

6. Адабиётлар

Асосий адабиётлар

1. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари -Т.:Ўзбекистон, 1998.
2. Ахмедов А.А. Мухаммад ибн Мусо ал-Хоразмий. -Т.: Шарқ 1983
3. Булгаков П.Г. Ўрта Осиё олимларининг Боғдоддаги фаолияти.-Т.: Шарқшунослик журнали, 1-сон, 1990.
4. Горелов А.А. Концепсии современного естествознания. -М.: Мисл, 1998.
5. Гумелов Л.Н. Етногенез и биосфера Земли. -М.: Висшая школа, 1983.
6. Кочерин А.Н. Научное познание: формы, методы, подходи. -М.: Висшая школа, 1991.
7. Слопов В.С. Концепсии современного естествознания. -М.: Мысл, 1998.
8. Хайруллаев М.М. Абу Наср ал-Фаробий. -М.: Наука, 1992.
9. Фуломов П.Н. Инсон ва табиат. -Т.: Универститет, 1994.
10. Ўзбекистон Миллий Есиклопедияси (1,2-жилдлар). -Т.: Қомуслар бош таҳририяти 2000, 2001.

Қўшимча адабиётлар

1. Агафонова Н.В. Прогресс и традиции в науке. -М.: Мисль. 1997.
2. Вернадский В.И. Биосфера и Ноосфера. -М.: Висшая школа, 1989.
3. Камчилов М.М. Эволюция Биосферы. -М.: Висшая школа, 1991.
4. Новиков И.Д. Эволюция Вселенной. -М.: Мисл, 1990
5. Структура и развитие науки. -М.: Прогресс, 1978.
6. Югай Г.А. Общая теория жизни. -М.: Мисл, 1995.
7. Тўрақулов Х.Х., Ғофуров А.Т. ва бошқалар. Умумий биология. -Т.: Фан, 1999.
8. Реймерс Н.Ф. Природопользование (справочник-словар). -М.: Висшая школа, 1990.
9. Қаюмов А. ва бош. “Табиатдан фойдаланиш иқтисодиёти” Т.: Университет, 2005.
10. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. (1,2,3,4,5,6,7 - сонлари). -Т.: Қомуслар бош таҳририяти, 2000-2004.
11. Электронная библиотека Соляриса - [ҳтп://соларис.сургут.ру/либрарй/](http://соларис.сургут.ру/либрарй/)